

№ 62.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ԱՇԽԱՐՀ

ՄԱՆԿԵՎԱՐԺԱԿԱՆ ԻՒ ԿՐԾՆԵԿԱՆ ՕՐԵՂԻՐ

ԼՊՈՒՂ Մ 1 ԵՕԹՆԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ Մ 2 ՄԱՅԻՍ

ԲՈՎ ԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

1	Նուիրումն Ս. Իջմիածնին ի դէմն Վեհափառ Հայրապետի	—	—
2	»Հայկական Աշխարհի» վերանորոգումն	—	—
3	Խաղաղութիւն և շնորհք ընդ ձեզ, (քարոզ)	—	1
4	Խօսեցաւ Յիսուս և ասէ եւ եմ լոյս, (քարոզ)	—	9
5	Ուսումնարան և Տուն (Գօկտօր Բօկից)	—	12
6	Իշկեղեցի Եմերիկայի մէջ, Ուէվիւ դէ Գեօ Սօնդից	—	23
7	Երձան, (բանաստ. Պուշկինից)	—	25
8	Մեր Չափն (Հայկական դպրոցների Պէտերբուրգի Սինօդին մատուցած տարեկան Հաշիւ ուսնաղն Հոգևորականների գործունէութեան մասին Վանքեր և Վանականների Վարդգէսութիւն Սիւրակէ օրը պահելու սովորութիւն Եմերիկացիների մէջ, Չքաւոր տղակերտներին նպաստող ընկերութիւն)	—	26
9	Ե ուշի քաղաք	—	34
10	Վրիստոս յարեաւ ի մեռելոց, (քարոզ)	—	39
11	Իրկու խօսք Ե ուշու դպրոցի մասին (նամակ դէպի խմբագրող)	—	42
12	Օւսնաղան լուրեր	—	45 և 20
13	Պատասխաններ խմբագրութեան կողմից, կազմի երրորդ երեսին	—	—
14	Օւսնաղմունք, կազմի չորրորդ երեսին	—	—

(դարձրու միւս երեսը)

ԵՄԻՇԻ

1874

Ե ուշու Հոգևոր Դպրոցի Տգարան,
(Գ. Բովհաննէս Յօնանեանից նուիրւած)

ՀԱՅԿԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳԻՏՈՒՄ

ԲԱՆԿԱՆ ԳԻՏՈՒՄ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՆ

1	Ո՛՛՛ աւանդեց Վրիստոնէական ուսումն	—	—	1
2	Թէ՛՛՛ է կայծակը	—	—	5
3	Եգիպտոսի կայրօ քաղաքի կադէ (դատաւոր)	—	—	16
4	Բարդական առածներ	—	—	12
5	Ձախ Ձեռի Գանդառ	—	—	19

6	Գալատիոսի առածներ	—	—	21
7	—	—	—	22
8	—	—	—	23
9	—	—	—	24
10	—	—	—	25
11	—	—	—	26
12	—	—	—	27
13	—	—	—	28
14	—	—	—	29
15	—	—	—	30
16	—	—	—	31
17	—	—	—	32
18	—	—	—	33
19	—	—	—	34
20	—	—	—	35
21	—	—	—	36
22	—	—	—	37
23	—	—	—	38
24	—	—	—	39
25	—	—	—	40
26	—	—	—	41
27	—	—	—	42
28	—	—	—	43
29	—	—	—	44
30	—	—	—	45
31	—	—	—	46
32	—	—	—	47
33	—	—	—	48
34	—	—	—	49
35	—	—	—	50
36	—	—	—	51
37	—	—	—	52
38	—	—	—	53
39	—	—	—	54
40	—	—	—	55
41	—	—	—	56
42	—	—	—	57
43	—	—	—	58
44	—	—	—	59
45	—	—	—	60
46	—	—	—	61
47	—	—	—	62
48	—	—	—	63
49	—	—	—	64
50	—	—	—	65
51	—	—	—	66
52	—	—	—	67
53	—	—	—	68
54	—	—	—	69
55	—	—	—	70
56	—	—	—	71
57	—	—	—	72
58	—	—	—	73
59	—	—	—	74
60	—	—	—	75
61	—	—	—	76
62	—	—	—	77
63	—	—	—	78
64	—	—	—	79
65	—	—	—	80
66	—	—	—	81
67	—	—	—	82
68	—	—	—	83
69	—	—	—	84
70	—	—	—	85
71	—	—	—	86
72	—	—	—	87
73	—	—	—	88
74	—	—	—	89
75	—	—	—	90
76	—	—	—	91
77	—	—	—	92
78	—	—	—	93
79	—	—	—	94
80	—	—	—	95
81	—	—	—	96
82	—	—	—	97
83	—	—	—	98
84	—	—	—	99
85	—	—	—	100

ՀԱՅԿԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳԻՏՈՒՄ

ՀԱՅԿԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳԻՏՈՒՄ

ՍՈՒՐԻ ԴՋԱՐԻՆԻՆԻ ՏԵՃԵՐԻՆ

ՀԵՅԿԵԿԵՆ ՏԵՆՆ ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ

Վարդապետութեան փափազելի պաշտօնին արժանանալու նուիրական

սուրբ վայրին,

ի վէմն

ՍՐԻՆՔՆԵԳՈՅՆ ԳԵՀԵԿԵԼ ՀԵՅՐԵՊԵՏԻ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ,

ԵՄԵՆԵՅՆ ՀԵՅԵՐԻ ՎԵՀԵՓԵՆՈՒ ԿԵԹՈՂՈՍԿՈՒՄ

Տ. Տ. ԳԵՈՐԳԵՆ Դ.

աշխատանքաւոր նուիրակ

Վարդապետութեան մէջ իւր առաջին գրաւոր գործը

»Հայկական Աշխարհի խմբագրող—հրատարակող

Վարդապետ խորին Ստեփանէս

հայեան արդեն, այլ բարեհաճել ունի, Սեհափաւ Սոքե
Հայրապետ, Փրկել Յիսուսի օրնաւով այն քաղցրութեամբ
անհարկէր: «Ամենեւին նոյա, ի միւրեց իրեանց արկին, բայց նա
ի իւրօրութենէ իրմէ զամենայն զիեանս իւր, զոր ունէր եւրիս:

ԵՍՏՈՒՆՈՐՆՏԻՐ ՓԼՈՒՆԵՆՈՐՆՏԻՐ

ՍԵՀԱՓԵՐ ՏԵՐՈՒԹՅԱՆ

Ամենախոնարհ եւ հաւատարմ ծառայ

Շուշի,
1874, մարտի 15.

Ստորագրող Խորեն Ստեփանե

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՇԽԵՐ

ԲՆԱԿԱՆԱԿԱՆ ԻՒ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԵՊԻՐ

Կառավարութեանց թայտարկած նոր պրօգրամով, այս 1874 թվի ապրիլ անկից, ս. ռ. հրատարակվի նորին մանկավարժական և կրօնական օրացիր Հայկական Աշխարհ. օրացույցից 1871 թ. մասին խմբագրող թիֆլիս թոշնյու և Լեջեաժին գնալու պատճառով։ Հայկական Աշխարհի նպատակ կենի — կրօնական ընթերցասիրութիւն տարածել հայաշն հասարակութեան մէջ, ազգային գոյրոյների առջնորդութեամբ և մանուկների կրթութեանը նպաստել իրախանն, նոր հայկական լեզուի մշակութեանը առանձին ուշք դարձնելով։ Հայկական Աշխարհը գրելու է մաքուր կանոնաւոր հայկական լեզուով։

Հայկական Աշխարհ կրօնագրական։

1. Մանկավարժական բնար յօդումներ, մանկավարժութեան ներկայ դրութեան և զարգացման տեղեկութիւններով գննադան յուսաւորված աշխարհների մէջ։

2. Օրիորդներին և պատանեակներին օգտաւոր ընթերցանութեան համար գրվածներ պատմական, բնագիտական, կենսագրական, ծանապարհորդական, առողջապահական, և այլն։

3. Կրօնական գրուածներ։ Քարոզներ (թարգմանած կամ յարմարեցրած)։ Ս. Գլխից թարգմանութիւններ աշխարհաբար լեզուով։

4. Աշխարհաբար լեզուի կանոնների և ռճերի քննութիւններ։

5. Մանկավարժական և գոյրոջական գրվածների քննութիւն։ Ոգեօրականների և հոգեօր գոյրոջների մասին տեղեկութիւններ։ Մասնագրական տեղեկութիւններ։ Օգնագան մանր յուրեր։

Հայկական Աշխարհ կհրատարակվի ամիսը մի տեղում, իւլաքանչիւր տեարալը 2 թիւթից կազմված, գուցէ երբեմն տակի ևս։ Այս տարի թէպէտ սկսումենք ապրիլից, սակայն տարեկան թերթերի քանակութիւնը (24—30) ամբողջութեամբ կներկայացնենք բաժանորդներին

Տարեկան դինը 5 (հինգ) մանէթ է, կանխիկ վճարելի։

Այլք տարին լրանումէ ահա, որ մնայ յօս Էինք, այց
ըստանց աշխատելու: Աստի աւերորդ չեմ համարում եր-
կու խօսք ասել իմ պատուական ընթերցողներին: Աշխար-
հից շնորհակամ բարեյաջող պայմաններից հեռանալով, ես
մտածումնի միշտ այնպիսի վիճակ բնոր'Լ, որ միայն իմ ան-
ձին չլինիմ եղտակար, այլ և բնկերին, ազգակցին, մե-
ծաւորին: Աստի և ուսուցչական պաշտօնը նախորդին
հարձաւ ինձ համար: Ախտի պաշտօնը, գործունէութեան
մեծագոյն մասն օրիորդներին կրթութեանը նուիրելով: Մը
ուսումնարանական գործունէութիւնը թերի և ապարդիւն
դիտվ մնար, եթէ ծնօգնելն չհասկանային, որ ուսումնարանի
ջանքերին անհրաժեշտ կարեւոր է ծնօգնելի բարեյական ու-
նութիւն իւրեւց խօսքով և օրհնակով: Աստի սկսեցի մեծ
գծուարութիւններով շայկական Աշխարհ օրագիրը հրա-
տարակել, թէև հայապն ծնօգնելն մեծ մասամբ անգրադէտ է'ն:
Օրիորդական Մարիաման ուսումնարաններս թիֆլիսի մէջ
նշանաւոր գարգացումն Էին ստանում, երբ նոյն ժամանակ
մոյրական քաղցր խօսքերն նորէն լուսեցան իմ ականջիս, և
խորձեցի թէ մօտեցայ նպատակիս. մտածեցի մանուկնի
կրթութեանը նուիրված ուսուցչական պաշտօնը միաւորել
քաղցրագոյն Աստի սեղանին սպասաւորելու և Յիսուսի
անունով ժողովրդին խօսելու—բնաբանացութեան—պաշտօնի':
Չափազանց փշաղի և անանցանելի էր երևում ծանապարհ,
լայց ակըր, վառ և բորբբ սէրը թեթև ներկայացրեց և
առ շինչ համարել տուեց ինձ այն բոլորը: Շայկական փր-
կութեան քաճարի մէջ վարդապետութեան տենչալի սուրբ աւ-
տիճանին արժանացայ Սեհ. Շայրապետի բարեհաճութեամբ:
Այս, ազգ իմ պատուական, իմ քաղցր հայկական աշխարհ,
իմ սիրուն ժողովուրդ, մինչև շունչս բերանիս մէջ է քել
սիրելուց չեմ կորօղ դադարել, քեզ ծառայելուց չեմ կարօ-
հեռանալ, և այսուհետև քեզ համար զօթելով չեմ կարօ-
շանձրանալ: Քո կեանքին կողհցին լուսագոյն աղետագոյն
Շայերն, միայն թէ Աստուած տար դու միութեամբ, խաղաղու-
թեամբ, պատուով, սէրով, պարտքիդ և իրաւունքիդ սիրա-
հարկով առաքինական կեանք վարել կարողանաս, հայկական

ազատ եկեղեցի. հայր-կան բարեկալ ազգ. քեզ սիրելն և
քեզ կեանք նուերկն ևս արիւթիւն է այժմ

Արք. քս առաքինասիրութիւն

Եկեղեցի և ուսումնարան մեր փրկութեան խարիսխներ են :

Եկեղեցի և ուսումնարան այժմեան ժամանակի մեր մարդ-
կային և ազգային հասարակութեան երկու գլխաւոր շարժա-
ռիթմներ են : Մեր ազգի բարոյական փրկութիւնը , եթէ
հնարաւոր է , ուսումնարանով և եկեղեցով պիտի հասնէ :

Ուսումնարան և եկեղեցի մի սիրտ և մի հոգի դարձած ազ-
գի կենդ. պիտի հոգան , և ոչ թէ իւրանց թուական բազ-
մութեամբ , այլ կանոնաւոր դարդացմամբ և բարեկարգու-
թեամբ : Եւր , եթէ մենք կամենումնք ազգի բարոյական
կեանքը կործանման վտանգից ազատել , մեր բոլոր ոյժերն
կրթութեամբ տալու ենք :

Մեր մանկավարժական զործունէութեան ասպարէզի մէջ .
նախ օրիորդների և պատանեակների ուսումնարանների կա-
ռավարչի պաշտօնով թիֆլիսի մէջ , յետոյ երկու թեմական
օգնոր Դպրոցների վերահսկչի պաշտօնով , Արեւանի և
Եւջու մէջ , հարկաւ մանկավարժական զործունէութիւնը
մեզ գտնական օգտաւէտ բարեկալի հրահանգներին և կանոն-
ներին լռեցեացեց , որ կառաջարկէր ի անցկուծութիւն , ի
ձեռնարկ կամ ի քննութիւն հայկական մանկավարժներին և
ուսումնարաններին :

Ատեղծած լինելով , որ կրքերի ծովի մէջ մարդիկ անգոր
կաթլիներ են , ամենայն ապարդիւն վեճեր և կրքեր մերժելով ,
մենք ցանկանումնք բարեկարգարք աշխատել , առանց որ-
տանդոր լինելու ի հարկէ թէ մենք հրաշքներ պիտի կա-
տարէնք , այլ միայն հաւատարմ , որ առատ օմ դրփէ լե-
ւել զե արատ զբ սօն էղզի գտանք , ան սակրիֆիան քել քը գա-
նէ զբ սա փի օւրլն տլելլիկ (իւր քան չ իւր մարդը պիտի իւր
դոյութեան նշաններ թողնէր , իւր կեանքի քանի մի տարի-
ներ հասարակական օգտին նուիրելով) :

Հայաստանի սուրբ եկեղեցուն ապաստանել և ուսումնարան-
ներ բարեկարգել — փոքրիկ Հայութեան սակաւիկ առաջադի-
մութիւն է , ծոփ և սկաթիլներից է բաղկանում :

Մի և նոյն ժամանակ աշխատելու ենք առանց յուսահատութեան, խմտատակերին ձայնակցելով, թէ երախտագիտութիւնը այնպիսի բոյս է, որ բուսեալմէ միայն զերեզմաններէ վերաւ Բարի գործը չի կորչի երբեք ոչ: Հաւատարիմ մնալով ընկերդ սիրիւ իբրեւ քսան ձն մարդասէր պատուիրանին, կաշխատենք անդադար զէպի առաջ, զէպի լոյս գնալով և հրաւիրելով մեր ընկերներն: Ով աշխարհ եկած լոյսին կը հաւատայ, նա խաւարի մէջ չի մնալ:

Լմփոփենք խօսքերս. ուսումնարան և եկեղեցին պիտի կենդանացնեն հայկական աշխարհ (ազգ), — հայկական Եւթարհը (օրագիր) կփափագէ ուսումնարանի և եկեղեցու մտքերի թարգման լինել ազգի մէջ: Եւթարհ հայկական մտնկալարժեքներն և հոգեորականներն հայկական Եւթարհին աշխատակցելու հրաւիրութեան ահա. ով ինչով կարող է:

Եւ մենք կկատարենք ինչ որ կարող ենք, և միշտ ուրախ կլինինք ով մեզանից առաւել օգտաւէտ կկացուցանէ իւր գործունէութիւնը: Մեր նախկին նշանաբանին (զէվիզին) . քփօղ պօստում Ֆացիօ, Ֆացիանտ մէլիօրա պօաէնաէս — ինչ կարող եմ կատարումեմ, թող կատարէ առաւել յաւ ով կարող է —, հաւատարիմ ենք եղել երէկ և այսօր, նոյն և այսուհետեւ:

Սերեւ նշանակված պրօգրամին համաժառ յօդուածներն շնորհակալութեամբ կընդունէ հայկական Եւթարհի խմբագրութիւնը հրատարակելու: Խմբագրութեանն ղեմօղներին և հարցնօղներին ինքն խմբագրութիւնը պատրաստ է անուանել թէ որ յօդուածներն աւելի յարմար կդառնին թարգմանելու հայկական Եւթարհի համար: Պրօգրամին յարմար տարին չորս նամակ գրօղը հայկական Եւթարհ կտանայ անվարձ: հայկական Եւթարհի հետ որ և իցէ բաժանորդազրական կամ նամակազրական յարաբերութիւն սկօղներից կինդրենք ուղղակի խմբագրութեանն ղեմալ այս հասցեով. Шуша. Архимандриту Хорену Степане. Редакция „Айгаканъ Ашхаръ (Арм. Миръ).

Շուշի,
1874, մարտի 1:

Խմբագրօղ — Հրատարակօղ
Սարկապեա Խորէն Ստեփանէ:

ըստ առատ մարդասիրութեանդ քում, Տէր, նայեաց ի ժողովուրդս քո և ի տաճարս այս սուրբ:

Տգիտութիւնը տարրացի է, բնութան է դարձել և վտանգաւոր նախապաշարմունքի հիմն է դարձած ազգիս մէջ, որպէս թէ ուսած մարդի համար անյարմար և անփայլ է հոգեորական կոչումն, առանց մտածելու ի հարկէ, որ մեր ազգի անուն ունեցած և ազգ կազմած ժամանակին, ազգի առաջին գիտնականներն հոգեորականներ էին: Հարկաւոր է վերջապէս, որ մեր ժողովուրդը ազատվի այս վտանգաւոր կորստաբեր նախապաշարմունքից և համոզվի, որ եթէ դատաւոր, պաշտօնեայ, խմբագրող, բժիշկ, մանկավարժ, տեսուչ և այլն լինելու համար կարեւոր է գիտութիւն, ևս առաւել կարեւոր է սա հոգեորական կոչումն արժանապէս և պատուով կրելու համար:

Եւրե առաջին անգամ 1868 թւին դիտաւորութիւն յայտնեցի Թիֆլիսի մէջ ազգային օրիորդական Մարիամեան ուսումնարան հիմնելու, սա վայրենի միտք կհամարէին շատերն: Ես ստիպվեցայ մաքառել չարաչար արգելքների դէմ, անցան ահա 5 տարի և Թիֆլիսի գրեթէ իւրաքանչիւր մեծ թաղի մէջ այժմ Մարիամեան ուսումնարանի նման օրիորդական ուսումնարաններ հիմնվեցան նոյնպէս մասնաւոր անձների աշխատութեամբ:

Եյսպիսի մտքերով, ԱՆՀ. Հայրապետի հաճութեանն վստահանալով, ճանապարհորդեցի դէպի Տունն փրկութեան:

Ինն ամիս ժուժկալիալ Երարտեան Սայր աթոռի արգանդի մէջ, հայկական փրկութեան տաճարի դրանը ազօթելով և Հայերի հոգեւոր փրկութիւնը ազաչելով Փրկիչ Յիսուսից, նորին ողորմութեամբ 1872 թ. փետրվարի 26ին կուսակրօն քահանայի աստիճանին արժանացայ, ԱՆՀ. Հայրապետի բարեհաճութեամբ:

Եւ ահա այսօր նորէն բազղաւորված եմ սկսել իմ պատուական Հայերի հետ բանախօսութիւն, Յիսուսի շնորհով և խաղաղութեամբ, Շուշի քաղաքի մէջ, քանի որ հնարաւոր կլինի շարունակել այստեղ մեր գործունէութիւնը, — Ղարաբաղի ապառաժ ցուրտ սարերի մէջ ապրել, անհարուստ դպրոցը, մօտ 300 աշակերտներով, եվրօպական եղանակով վարել, ժողո-

վրդին անաչառապէս քարոզել, կծու ճշմարտութիւնը վայելեցնելով, և օրագիր հրատարակել, որտեղ չկայ ոչ օգնական, ոչ ապարան, ոչ ցէնսօր, ոչ գրաշար, ոչ թուղթ, ոչ մուր...
Խաղաղութիւն և շնորհ մաղթելով մեր Փրկչեց մեր գործի սկզբին բոլոր հայացն ժողովրդին, անյարմար չենք համարում առաջարկել մեր ասած առաջին խօսքը Շուշի քաղաքի մէջ:

Տիրախնամ քաղաքիս Գեր. սրբազան առաջնորդը և հոգեւոր Դպրոցի մեծապատիւ Հոգաբարձուներն, ձեր մանուկների բարեբաղդ ապագան անդադար հոգալով, իմաստնաբար մասձեւով, որ մեր ազգի առաջ բաց է ուսումնառութեան ընդարձակ ասպարէզը, պարտաւորաբար արժանի համարեցին ինձ Դպրոցիս վերատեսչութեան պաշտօնին հրաւիրելու: Եւ ահա ժամանեցի այս տիրախնամ քաղաքը խաղաղութեամբ:

Խաղաղութիւն և շնորհք ընդ ձեզ յԱստուծոյ Հօրէ մերմէ և ի Տեառնէ Յիսուսէ Քրիստոսէ:

Ոհ, եթէ կատարելապէս կատարվէր ձեր վերա այս իմ առաջին ցանկութիւնը, այն ժամանակը կարօղ էինք յուսալ, որ Աստուած կատարելու է և ձեր բոլոր ցանկութիւնները: Սակայն հոգեւոր ցանկութիւններն այն ժամանակ են բոլորովին ներգործական լինում, երբ որ օրհնութիւն առօղի կամքին միանում է ընդունողի կամքը: Ուստի մեր սրտերը յօժարեցնելու համար որպէս զի կարօղանանք միանալ այս հոգեւոր հաղորդակցութեանը արժանաւոր միակ ցանկութեամբ, խօսենք անկեղծօրէն, խոստովանենք խաղալութեան պակասին մեզանից: Ո՛վ գիտէ առաւել լաւ թէ ինչ է պակաս մեզ, ո՛վ կարօղ է մեր ցանկութիւններին աւելի լաւ ճանապարհ ցոյց տալ քան թէ «Սա, որին մեր բարեբաղդութեան ցանկութիւնը վայր բերեց չարութեամբ ապականված այս աշխարհը, որպէս զի ինքն իւրանով լրացնէ ինչ որ պակասումէր մեզ, Եւ ահա մեր Փր չի թէ հասարակ և թէ հանդիսաւոր օրհնող ցանկութիւնը խաղաղութեան ցանկութիւն և օրհնութիւն էր: Թէ իւր աշակերտների մօտ է գալիս նա, երբ արդէն տուաւ նմա ամենայն իշխանութիւն յերկինս և յերկ-

րի (Մատթ. 28, 18) և երբ նոքա կարող էին այս իշխանութեանն արժանաւայել պարզե սպասել նորանից, նա նոցա բերումէ խաղաղութիւն: Եւն Յիսուս և նկայ ի միջի նոցա և ասէ ցնոսա. ողջոյն ընդ ձեզ,, (Յովհաննէս 20, 19): Թէ նա ճանապարհ է ընկնում զէպի խաչ, երբ նորա բռնկամների խռոված սիրտը առաւել հզօր դեղ, աւելի ներգործական մխիթարութիւն էր պահանջում, նա նոցա թողնում է խաղաղութեան առողջարար սպեղանի և մխիթարութիւն: ,,Խաղաղութիւն թողում ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ,, (Յովհ. 14, 27): Թէ կամենում է նա ուղարկել Եաքեալներին աւետարանելու բոլոր աշխարհին, և այս ճանապարհին բաւարար պիտոյք տալ նոցա, նա կրկնապատկում է նոցա վերա խաղաղութեան օրհնութիւն: ,,Ես է ցնոսա Յիսուս դարձեալ. ողջոյն ընդ ձեզ, որպէս առաքեալ զիս այլ իմ, և ես առաքեմ զձեզ,, (Յովհ. 20, 20): Թէ պատուիրում է թէ ինչպէս պիտի մտնեն նոքա քաղաքների և գիւղեր նոցա վերա զրված պաշտօնը կատարելու, նա պատուիրում է նոցա նոյնպէս իւրանց հետ խաղաղութիւն բերել: ,,Յոր քաղաք մտանիցէք կամ ի գիւղ, և իբրեւ մտանիցէք ի տուն, ողջոյն տաջէք նմա և ասաջիք. ողջոյն տանս այսմիկ,, (Մատթ. 10, 11, 12): Եւս օրինակից և պատուէրներից յետոյ, ոչ մի բրիտանեան տարակուսանքի մէջ չպիտի լինի, թէ կանոնաւոր է արդեօք խաղաղութեամբ ողջոյն տալը նորան առաջին տեսութեանը, առանց ուրիշ սովորական բարեմաղթութիւնների: Իսկ եթէ ով դք չէ հասկացած, թէ ինչի այոջափ պէտքէ խաղաղութեան մաղթումն, նա թող հեռու չգնայ պատերազմական դաշտը, կամ պաշարված քաղաքը կամ կռիւների տեսարան, այս հասկանալու համար: Ով մարդ, քո ամենամերձ և ամենափառնապաշտ պատերազմի դաշտը քո սեփական կեանքդ է և գործունէութիւնդ աշխարհիս մէջ, եթէ որ այս պատերազմի մէջ դու ստացած չես դեռ ևս աշխարհին յաղթող յաղթութիւնը—հաւատ, յոյս, սէր: Եւս պատերազմից փաստակած ազադակումէ Դաւիթ. ,,Ո՞չ գոյ խաղաղութիւն յոսկերս իմ:,, Ինչի խաղաղութիւն չկայ նորա մէջ, որը յաղթեց ընտրված ժողովրդի բոլոր թշնամի-

ներին և կանգնեցրեց յաղթութեան քաղաք—Արուսաղէմ։ Ոչ գոյ խաղաղութիւն, ասում է նա, յերեսաց անօրէնութեանց խնդր։ Մեզանից ո՞վ կարօղ է յանդգնել պարծենալ թէ նա մելք չունի, ո՞վ կարօղ է չխոստովանել որ մեր մէջ չկայ սեփհական ներքին խաղաղութիւն, ոչ խաղաղութիւն Եստուծու հետ և ոչ խաղաղութիւն նոյն ինքն մեզ հետ։ Դու, տէր Եստուած մեր, տուր մեզ խաղաղութիւն։

Եստուած մեր Հայր է, և պատրաստ է տալ մեզ փափագելի խաղաղութիւնը, քրիստոնեայ եղբայրներ և քոյրեր։ Սորա համար «Ես ինքն խաղաղութեան Եստուած անուանվեցաւ։ Սորա համար շնորհեց մեզ իւր Միածին որդին Յիսուս, որ մեր խաղաղութիւնն է։ Սորա համար ուղարկեց սուրբ Հոգու զօրութեամբ խաղաղութեան աւետարանիչներն, որոնցից սուրբ ձեռնադրութեան անընդհատ աւանդութեամբ, և անարժանիս շնորհվեցաւ հաշտութեան պաշտօնն։ Բայց ի՞նչ է ասում մեր խաղաղութիւնը խաղաղութեան աւետարանիչներին, որոնց նա ուղարկեց ամենայն քաղաք և տուն, ամենայն եկեղեցի և անձի։ Եթէ տուներ արժանի կլինի, կգայ ձեր ողջոյնը նորա վերա, ապա եթէ չի լինի արժանի, ձեր ողջոյնը ձեզ կհառնայ։ Ուրեմն որչափ և պատրաստ լինէր մեզ Եստուծուց խաղաղութիւնն, մեզ ի գուր կբերեն նորան, եթէ մենք անարժան ենք նորան ընդունելու։ Ի՞նչ կարօղ է ուստի մեզ արժանի անել մեզ մատուցված խաղաղութիւնը ընդունելու։ Մարդիկների մէջ խաղաղութիւնը ստացվում է կամ նոյն ինքն պատերազմով, կամ արդարութեամբ, կամ շնորհով։ Պատերազմով, երբ յաղթօղն առաջարկում է խաղաղութիւն յաղթվածին,—արդարութեամբ, երբ խաղաղութիւն որոնողն կամ հաւատարմացնում է իւր արդարութեան մասին կամ գործված անարդարութեանը գոհացուցիչ ելք է տալիս,—շնորհով, երբ նա ոչ զօրութիւն ունի խաղաղութիւն նուաձնելու, ոչ արդարութիւն ունի նորան արժանի դառնալու, յանձնվում է թշնամութենից վերաւորվածի վեհանձնութեանը և իւր անկեղծ խոնարհութեամբ կամ հաւատարիմ և զօրաւոր միջնորդի երաշխաւորութեամբ, խաղաղութեան շնորհ է ստանում։ Սակայն Եստուածային խաղաղութիւնն ո՞վ կարօղ է

կամ յափշտակել զօրով Եւթնադօրից, կամ արդարութեամբ արժանանալ Նորանից, որի առաջ ոչ արդարանայ ամենայն կենդանի: Ով գոնէ միանգամ յաղթված է մեղքից, նա արդէն մեղքի ստրուկ է և յանցաւոր է բոլոր Եստուածային օրէնքի առաջ, որ կպահանջէ ամբողջ սրբութիւն և կատարելութիւն ըստ երկնային Հօրն նմանութեան: Եւ չունի նա ոչ գօրութիւն, ոչ արդարութիւն: Ուրեմն մեզ համար խաղաղութեան միակ յոյսը, միակ աղբիւրը Եստուծոյ շնորհ է, որով Նա ոչ միայն չէ կամենում վրէժխնդիր լինել մեզանից մեր յանցաւոր թշնամութեան համար դէպի նա, այլ և կամենում է մեզ ազատել մեր վատ թշնամիներից և մեզ արժանի պիտի համարէ իւր խաղաղութիւնը վայելելու, երբ մենք խոտովանելով մեր անարժանութիւնը, մեր յոյսը նորա ղթութեան վերա եւք դնում: Ուստի աղաչումեմ ձեզ ամեն բարեսէր Հայերդ, երիտասարդներն և ծերերն, այրեր և կանայք, կապել սրտերը շնորհ և խաղաղութեան ամենաճիւղմեղանդ ցանկութեամբ: Սրբազան Հօր, արժ. կարգաւորներիս և բոլոր ժողովրդի միասիրտ աղօթքը թող իջնցնէ ի վերուստ շնորհ և խաղաղութիւն նորընտիր պաշտօնեայիս, որ կարօղանամ հոգով և ճշմարտութեամբ վարդապետել մեր սիրելի հայազն մանուկներին, և շնորհ և խաղաղութիւն աւետարանել պատուական ժողովրդին: Եյս սուրբ տաճարի մէջ կատարվումէ այժմ բարոյական հաղորդակցութիւն, այստեղ սիրտ սրտի հետ է կապվում, հոգի հոգու հետ է զուգաւորվում, մի քաղցր յարաբերութիւն է հաստատվում — ազգային բարի յոյսերի սիրելի տունը պայծառացնելու համար:

Մանուկների կրթութեան սուրբ գործը մի մարդի բարոյական և մտաւորական ոյժերից վեր է. ամբողջ հասարակութիւն պիտի խմբովին աշխատէ, Եստուծոյց յուսալով շնորհը: Մեր Փրկչի կամքն է, որ ամենայն մարմին Եստուծոյ բնակարան և տաճար լինի: Եւ ի՞նչպէս, եթէ ոչ — մաքուր և անարատ մնալով: Ուրեմն պիտի աշխատենք բարոյականութեան կրակով, զիտութեան լոյսով մաքրենք մեր սիրտը և

Հոգին և Աստուածահաճոյ մարմին դառնանք Յիսուսի շը-
նորհով :

Ենթոյժ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ընդ Հոգ-
ւոյդ ձերում, եղբարք (Պաղ. 6. 18): Եւ խաղաղութիւնն
Աստուծոյ, որ ի վրէ է քան զամենայն միտս, պահսցէ զսիրտս
ձեր և զմիտս ի Քրիստոս Յիսուս (Փիլ. 4. 7): Ինքն Տէր
խաղաղութեան տացէ ձեզ խաղաղութիւն յամենայն ժամ յա-
մենայն իրս (2 Թմսաղ. 3. 16): Խաղաղութիւն մեր մարդասէր
մեծ Թաղաւորին, որի Թագադրութեան տարեգարձ է այսօր, մեր
ազատարար Թագաւորին, որ բարութեամբ և իմաստութեամբ
կհառաւարէ իւր հաւատարիմ հպատակները: Խաղաղութիւն
մեր սրբազան Հօրն, և բոլոր հայազն ժողովրդի սրբազան
առաջնորդներին, որոնք հայրանամ և անձնագիր հոգածու-
թեամբ կվարեն իւրանց յանձնված քրիստոնէական հօտը ի
վայրի դալարւոյ և առ ջուրս հանգստեան, նախանձելի կհա-
ցուցանեն բարեպաշտ Հայրի բարոյական կեանքը, խնամ կը-
տանեն բարձրացնելու անկեալը, տանելու և հասցնելու դէպի
ապահով իջևան: Մասնաւորապէս դէպի ձեզ է խօսքս, իմ
եղբայրներ և քոյրեր, քաղաքիս մէջ բարձրագուիս պանծա-
ցող Հոգեւոր Ղալոցը ձեր գեղեցիկ պարծանք է և բարեբաղ-
դութեանդ յոյս: Երանի առաջնորդին, ով համարձակ պիտի
կարօզանայ ասել, «հա ես և մանկունք իմ», երբ բառերը
կսպառեն և կթագաւորեն մեծ գործերը: Խաղաղութիւն սրբա-
զան Պեր. առաջնորդների բոլոր հոգեւոր ղաւակներին և մաս-
նաւորապէս Արցախի թեմի ժողովրդին, որ կատարելով իւրանց
պարտքերը առ Աստուած, առ ընկեր և առ ինքն, կարօզա-
նան որդիական երախտագիտութեամբ, վայելուչ հնազանդու-
թեամբ պատուել և սիրել իւրանց բազմերախտ սրբազան
հայրերն:

Խաղաղութիւն դպրոցի մեծարելի Հոգաբարձուներին, որ
հայրական և եղբայրական խնամածութեամբ, նուիրական աղ-
գասիրութեամբ կհոգան իւրանց պաշտօնը: Խաղաղութիւն
մեր պատուական քոյրերին, որ նոքա կարօզանան իմաստուն
կոյսերի պէս վառ և պատրաստ ունենալ միշտ իւզը կեանքի
լապտերի մէջ իւրանց ղաւակների համար: Խաղաղութիւն

իշխանաւորներին, որ կարողանան աննկնդութեամբ և հեղա-
բարոյութեամբ իշխել և պահել իւրանց ստորադրվածներին հա-
ւատարմութեան մէջ: Խաղաղութիւն ճշմարտութեան բանի
քարոզիչներին, թէ գրով և թէ խօսքով, որ իւրանց ան-
կողմնապահ, աննկնդ, ճշմարտախօս դատողութիւնների համար
կարողանան ստանալ բերան և իմաստութիւն որպէս զի նոցա
ամեն հակառակորդները, սուրբ գրքի խօսքի համեմատ, չկա-
րողանան դէմ կենալ կամ պատասխան տալ (Ղուկ. 21.15):

Խաղաղութիւն ձեզ, Ժողովրդի արժանապատիւ հոգեւոր
հայրեր, որ զուք խաղաղութեան շնորհով կարող լինիք ան-
դադար մարդկային կեանքի և աւետարանի հաշտարար միջնորդ
լինել: Խաղաղութիւն դատաւորներին, որ արդարութեամբ և
գլխութեամբ կատարէք ձեր սուրբ պաշտօնը: Խաղաղութիւն
ձեզ, ուսուցիչներ, որ կցանկաք ձեր ուսուցչութեան մէջ նմա-
նել երկրիս մէջ շրջած երկնային Ուսուցչին և նորա օրինակով
կվարէք ձեր վսեմ պաշտօնը քրիստոնէական հաւատով, յոյ-
սով և սէրով, և կաշխատէք ոչ միայն գիտութեամբ լուսա-
ւորել մանուկների գլուխը, հապա կրթիք և սիրտը, և ա-
ռաքինի Հայեր պատրաստելուն կնուիրէք ձեր կեանքը:

Խաղաղութիւն ձեզ, սիրելի մանուկներ, Հայաստանի ա-
ղանեակներ, որ կարողանաք ձեր յարգանքով և սէրով դէ-
պի ձեր մարմնաւոր և հոգեւոր ծնօղներդ, ձեր աշխատասի-
րութեամբ, մաքրութեամբ և անարատութեամբ նմանել Յի-
սուսին ներկայացած մանուկներին և սիրելի դառնալ Նորան:

Խաղաղութիւն առ և տուր անօղներին և ամեն աշխատա-
ւորներին, որ կարողանան հեռանալ խորամանկութենից և ա-
մեն խաբէութենից և իւրանց շահաւէտ գործունէութեամբ
և արդար քրտնաջան աշխատութեամբ առատ պտղաբերու-
թեան յաջողութիւն վայելի:

Խաղաղութիւն ձեզ, զանազան մարմնական և հոգեկան
ցաւերով փորձվողներդ, որ կարողանաք խաղաղութեան շը-
նորհով, համբերութեամբ և Եստուծու յոյսով հզօրանալ:

Խաղաղութիւն ամենեցուն:

1873,

օգոստոսի 30:

Արդապետ Խորէն Ստեփանէ:

ԴԵՐԵՆԻՆԻ ԲԵՐԻՆԻ ՄԵՐԻՆԻ ԵՒ ԼԱՆԻՆԻ
 ԳԱՐԱՆԻ ԵՒ ԼԱՆԻՆԻ ԵՒ ԼԱՆԻՆԻ (ՅՈՒՆԻՆԻ ԵՒ ԼԱՆԻՆԻ)
 (Քաղաք)

Անհոյս Երան Կաթողիկոսն էր: Երբ որ
 ցաւ քաղաքի մէջ թէ նա աւան է, շուտով Ժողովոյն
 բազմութիւն մարդիկ, այնպէս որ զրան մօտ եւ տեղ չգար:
 Եւ եկան նորա մօտ չորս մարդով և անդամաւոր զմի բերին:
 Եւ երբ բազմութենից չէին կարծոյնում նորան մօտեցաւ,
 քանդեցին տան յարկը, որտեղ Երանն էր, և մի ծակ բա-
 նալով վայր իջեցրին մահիւմ, որի վերա պառկած էր ան-
 դամաւորը: Երանը նոցա հաւատը տնենելով ասաց ան-
 դամաւորին. որդեակ, քո մեղքերը քեզ ներված են: Դե-
 պիկներդ ոմանք նստած էին այնտեղ և իւրանց սրտերի մէջ
 մտածում էին թէ ի՞նչի սա այսպիսի հայհոյութիւններ է.
 իստում: Ո՛վ կարող է մեղքերի թողութիւն տալ, բայց
 միայն Մօտեցաւ: Եւ Երան իսկոյն իմանալով իւր հոգով
 որ նորա այրպէս էին մտածում իւրանց մէջ, ասաց նոցա.
 այդ ի՞նչ էք մտածում սրտերից մէջ: Ո՛րն աւելի հեշտ է.
 անդամաւորին ասել, քո մեղքերդ ներված են, թէ ասել.
 վեր կաց առ մահիւմդ և զնա: Բայց որպէս զի իմանանք, որ
 մարդի որդին լշխանութիւն ունի երկրի վերա մեղքերի թա-
 դութիւն աւել, ասաց անդամաւորին. քեզ եմ ասում, վեր
 կաց, առ մահիւմդ և զնա տունդ: Ան իսկոյն վերկացաւ,
 վերջեց մահիւմ և ամենքի առաջն դուրս գնաց, այնպէս որ
 ամենքը ապշած մնացին և քառք տուին Մօտեցուն և աս-
 ացին. այսպիսի մի բան մենք ամենեւին տեսած չենք:

Քրիստոնեայ եղբայրներ և քոյրեր. Եւր կեանքի վերջին կրեց
 տարի, երկրի վերա ի՞նչով էր ամենից շատ պարապում Եր-
 մուս: Ըրաշքներ էր գործում մի թէ: Ո՛վ ուսուցանում էր:
 Ան հրաշքներ ևս դործում էր աւելի նորա համար, որ նո-

բանով մի բան սովորեցնէր, մի բան ապացուցանէր, մեկնէր : Այո, ուր որ գար, որտեղ որ լինէր Յիսուս, ամենից առաջ նա ուսուցանում էր, խօսում էր բան, խրատ : Ուրիշներին սովորեցնել նորա առաջին և զլսաւոր դործ էր : «Ես ինքն այսպէս էր ասում իւր մասին. ես նորա համար ծնված եմ և աշխարհ եկած, որ սովորեցնեմ, ճշմարտութեան համար վկայեմ (Յովհ. 18.37)» : Իմ Հայրը ուղարկեց ինձ նորա համար որ ես ուսուցանեմ, քարոզեմ (Ղուկ. 4.43) : Եւ ժողովուրդը ի՞նչպէս էր կոչում նորան աւելի : Ամենից աւելի Ուսուցիչ անուն էր տալիս : Իւր աշակերտներին ևս, իւր առաքեալներին, ի՞նչ էր պատուիրում զլսաւորապէս : Գնացէք, ուսուցէք ամեն քին, ուսուցէք : Եւ իւր եկեղեցին հիմնելով, ի՞նչ հաստատեց նա զլսաւորապէս : Ուսուցիչներ կարգեց, հովիւներ նշանակեց : Բայց ի՞նչի Յիսուս առաջին և զլսաւոր դործ ուսուցն էր համարում : Արդ՛հետեւ մարդին ամենից առաջ ուսուցն է հարկաւոր : Մարդին պէտք է հաց, բայց առաւել ևս պէտք է ուսուցն : Ուսուցն մեղ համար և լոյս է և կեանք և հաց, իսկ ազդիտութիւնը խաւար է, մահառիթ խաւար, որտեղ մեր նիւթական հացն ևս չենք կարող գտնել օրինաւոր կերպով : Այո, առանց ուսման ապրելը մի և նոյն է թէ հոգով մեռնել, ոչնչանալ, ապականվել : Ի՞նչի մեր մէջ գանազան յանցանքներ կան : Գլխաւորապէս անուս, ազէտ լինելուց : Այո, ազդիտութիւնը մեր ամենաշար թշնամի է : Գուք կասէք. զիտնականներն ևս պակաս չեն մեղանջում, կամ միթէ նոքա առաւել լաւ են ապրում : Բայց նոքա ի՞նչ զիտնականներ են : «Նոքա սովորել չեն և չեն սովորում այն, ինչ որ սովորեցրեց Յիսուս : Ո՛ւմ մօտ են նոքա սովորում : Չէ, սովորել պէտք է միմիայն մի ուսուցչից—Յիսուսից : Բայց ի՞նչպէս, որտեղ սովորելու է Յիսուսից : Սովորելու է եկեղեցու մէջ, եկեղեցու մէջ, որտեղ պահպանվում է

բոլոր նորա ուսումն, և որտեղ սովորեցնումեն նոյն ինքն նորանից կարգիւած ուսուցիչներն: Միայն Յիսուսի լոյսն է լուսաւորում ամենքին և փրկում:

Եյսպէս, եղբայներ և քոյրեր. Մեր ամենքիս առաջին և զըլխաւոր գործը ուսումն է, քրիստոնէական ուսումն: Ուսումն ամեն բանի սկիզբն է, ամեն բանի չիմն է: Արեւոր է Եստուծուն ազօթել, բայց առանց ուսման, առանց իմաստի, ի՞նչ է ազօթքը: Հարկաւոր են բարի գործեր, բայց առանց ուսման, առանց իմաստի բարի գործերն ևս իսկական բարութիւն չունին:

Եւ է ողորմութիւն ապ, ողորմութիւնն ևս առանց ուսման, առանց իմաստի զին չունի: Եյն բոլոր մեծ և փառաւոր գործերն ևս, որոնցով պարծենում է նոր քաղաքակրթութիւնը, որսնք բնութեան զօրութիւն են ներկայացնում, հեռագիր, շողենաւ, երկաթուղի, օդապարիկ ևայլն, այս բոլորը մեզ սովորեցրեց Յիսուսն: Արովհետեւ Յիսուսից առաջ մարդիկ բռնութիւնը աստուած էին դաւանում և չէին համարձակում նորան մօտենալ, քննել: Իսկ Յիսուս հասկացրեց մարդկութեանը նորա մօլորութիւնը, ճանաչեցրեց իսկական Եստուած, որ և արարիչ է նոյն ինքն բնութեանն, և այնուհետեւ մարդիկ առանց երկիւղի սկսեցին քննել բնութիւնը, և այսքան բարեքներ առաջացրին մարդկութեան համար:

Աւրեմն սովորեցէք, դատեցէք, հասկացէք, բոլոր կեանք անդադար սովորեցէք: Չսովորել մեղք է, որովհետեւ ազիաութիւնը մեծամեծ յանցանքներ է գործել ապիս մարդիկներին: Յիսուս եկաւ աշխարհ ամենից առաջ նորա համար, որ մենք սովորենք, դատենք, մտածենք, լոյս ստանանք: Յիսուսը կեանքի լոյս է, լոյս է բոլոր աշխարհի համար, լոյս է նորա աստուածային ուսման բոլոր փափագօղնների համար: Յիսուս ինքն ասաց. Իս լոյս եկայ աշխարհ, ով կհաւատայ ինձ, նա խաւարի մէջ չի մնայ (Յովհ: 12, 26): Աւրեմն ով Յի-

առնի Աշխարիւ և հաւատարիմ հետեօղէ, որ ճշմարիտ քրիստոնէաց է, ով հաւատում է Յիսուսին, նա պիտի ուսումն առնէ, նա պիտի լոյս ստանայ: Եւ որքան որ անոք խաւարի մեջ մնալով չէ կարող ոչ նիւթական, ոչ հողեկան հացի կտոր ունենալ, օրինաւ որ ճանապարհով: Սա է մեր Փրկչն պատուէրը: Սա է և նոր քաղաքակրթութեան ամենօրեայ բարձր նշանակը: . . . Աւրեմ սովորենք միշտ, եղբայրներ և քոյրեր, ամենքս սովորենք, ճանգաքար սովորենք: առանց ուսման, առանց լոյսի կրթութակներ, կմալորվինք:

**ՈՒՍՈՒՄՆԵՐՆ ԵՒ ՏՈՒՆՐ ՈՒՍՈՒՅԻՉՆԵՐՆ ԵՒ
ԵՇԼԻՄԵՏՆԵՐՆ (ԲՉԷ ԲՕԿԵՑ):**

Երբի ապագան կախված է ուսումնարանից, որովհետեւ Աշխարիւ ազատութեան, վստմ մարդասիրութեան, բանականութեան և մաքուր բարոյականութեան ճանապարհը անց է կենում: ուսումնարանի վրայ ճշմարիտ է, եթէ ուսումնարանը պարտական է հասնել այս նպատակին, հարկաւոր է որ նա աւելի մեծ բաւականութիւն տայ շատ և բաւական բարձր պահանջմունքներ թէ: մինչև այսօր տեւած է: Աւսումնարանի նստարաններ, հանգստութեան և մարմնամարզութեան դահլիճներ և այլն լինելու և կարգաւորելու ժամանակ համարակութիւններ և ուսումնարանի զարչութիւններ պիտաւորապէս մանուկների և աւագների ի նկատի պիտի ունենան: Դասատուութիւնը նկատողական ունենալու համար հարկաւոր է բաւականին ժողովմունքներ (իջեկցիւ) ունենալ, առարկաների և ժամերի ցոյցակը պիտի մանուկների հասկացողութեան համաձայն լինի: Եւ մենից առաջ մանուկները պէտքէ մտածել սոցիալական և զանազան անօգուտ, քայն յիշատիւնը բռնա

ւորո՞ղ բաների փոխանակ հարկաւոր է կարել որ տեղեկութիւններ տալ այն օրէնքների մասին, որոնք տիրում են բնութեան և մարդիս մարմնի մէջ: Եւն հաստատութիւնների մէջ, որտեղից ուսուցիչներ են դուրս գալիս, պէտք է մարդին Ֆիզիքական և հոգեկան դաստիարակութեան մասին աւելի լաւի՞ր հասկացողութիւններ աւանդեն, ուսուցիչները անսպառնառ պիտի ստանան մարդաբանական (անտրոպոլոգիական) և մանկավարժական կրթութիւն և կտրողանան ոչ թէ միայն ուսուցանել, այլ և կրթել, իսկ տեսուչները իրանց ուսուցիչների հետ միասին պիտի մտածեն ուսումնարանի և աշակերտների բարեկաւութեան վրա և ոչ թէ ինքնակալների պէս պաշտօն վարեն:

Յաւուք մարդս, երբ որ տեսնում է թէ ինչ է շինում այժմեան ուսումնարանը մարդին մտաւորապէս, Ֆիզիքապէս և բարոյապէս, թէ և այս բոլորը մի կողմից ներկել է, եթէ աչքի առաջ ունենանք այն արգելքները, որ մանուկները բնական կան թիւր դաստիարակութեան շնորհով բերում են իրանց հետ ուսումնարան և որոնց դէմ պիտի մրցէ դարձեալ ուսումնարանը, մանաւանդ նոցա կեանքի առաջին տարիներում: Սակայն տանը մանուկներին այդպիսի թիւր դաստիարակութիւն տալու մասին դարձեալ ուսումնարանն է մեղաւոր, որովհետեւ ծնողները և գլխաւորապէս մայրերը իրանք ևս նոյն ուսումնարանի շնորհով ոչինչ հասկացողութիւն չեն ստացել այն բանի մասին, թէ ինչ պահանջմունքով հարկաւոր է մտնեալ մարդիս Ֆիզիքական և բարոյական բնութեանը: Արանից դուրս է գալի այն, որ միայն շատ քիչ մարդիկ են ունենում այն առաքինութիւնները, որ ցանկալի էր ամեն մարդ ունենար, այն է ինքնազսպումն և անձնուրացութիւն անկեղծ սէր առ մարդիկ, պատուի զգացմունք և պայծառ ոչինչ բանից չթմնած բանականութիւն, և այն որ մարդիկ-

ների մեծ մասը լինում է անձնատէր, սնուփառ, իշխանասէր, նուաստութիւն սիրող, սնոտիապաշտ, նախանձուտ և չարա-
կամ: Սորանից դուրս է գալիս և այն, որ շատ քիչ մարդիկ
են կարողանում կանոնաւոր կերպով մտածել, և որ ժամա-
նակակից մարդի համակրութիւն են դառնում տղիտութեան
զանազան ծնունդները, դերբնական բաներին հաւատալն ըս-
պիւր իտիզմ, զանգարանութիւն (Ֆրէյնօբդիա), հոմէօպա-
տիա, վեգէտարիզմ (մարդի խոտ ուտելն), համակրական հը-
նարներ և կախարդներին հաւատալն, գաղանի միջոցներ, կօմ-
մունիզմ և ուրիշ այսպիսի բաներ:

Աթէ ուսուցիչներն ու դաստիարակները ցանկանում են երե-
խային օրինաւոր մարդ շինել, նոքա ամենից առաջ պէտք է
մտքում պահեն հետեւեալ իրողութիւնները. ինչ որ մար-
դըս անում է, ինչ որ լինում է մարդիս մարմնի մէջ,
ինչ ոյժ որ մարդս զարգացնում է, այս բոլորը կա-
տարվում է որսը նիւթերով և դործարաններով,
որոնք ունին բոլորովին որոշ կազմութիւն և որոշ
քիմիական բաղադրութիւն: Մի որ և իցէ դործարանի
բաղադրութեան և կազմութեան փոփոխութիւնը կխանգա-
րէ կամ կկորցնէ նորա գործունէութիւնը: Գործարանի նիւ-
թի կորուստը և նոր նիւթ տալն կատարվումէ արիւնի
շրջապագութեամբ: Ինչպէս որ դործարանի նիւթի կո-
րուստը լինում է գործունէութեան ժամանակ, նոյնպէս և
վերանորոգութիւնը կատարվում է հանգստութեան ժա-
մանակ, և այս պատճառով ամեն մի գործարանը բանե-
լուց յետոյ պիտի լաւ հանգստանայ: Աշխատանքի և
հանգստութեան հերթով և կանոնաւոր կերպով կատար-
վելով դործարանը ամրանում է և կարողանում է իւր գործը
կատարել:

Դաստիարակներն ու ուսուցիչներն պիտի մտաբերեն, որ թէև

մարդ (ինքնադրելով որ նա առողջ է ծնվել) իր հետ մարմնի մէջ լոյս աշխարհ է բերում մի բարդ գործիք, որի օգնութեամբ նա կարող է մտածել, զգալ և կամենալ, մի խօսքով արտայայտել իւր հոգեկան գործունէութիւնը, բայց այնու ամենայնիւ նա պէտք է առաջ սովորէ այդ բանը։ Եւս բարդ գործիքը ուղեղն է (սկաւառակի մէջ) իւր նեւարդիւրի և զգացմունքի և զգայարանների հետ միասին։ Ուղեղն ինքն ըստ ինքեան չունի ոչ որոշ հոգեկան գործունէութիւն, ոչ բնատուր ձգտումն դէպի բարին կամ չարը, դէպի հաւատը և սնտոխապաշտութիւնը, այս բոլորն ուղեղն անում է ուրիշ բանից գրգռվելով և այս բոլորը սովորութեամբ պատուաստվում է նորան, ինչպէս որ պանագան շարժող գործիքների ազատ գործածութիւնը, (խօսելը, երգելը, դաշնամուրի վրա ածելը, պարելը, մարմնամարզութիւնը) կարելի է միմիայն վարժվելով (սովորութեամբ) ձեռք բերել։ Մարդս ոչ յանցաւոր է ծնվում և ոչ աւաքինի, այս բոլորը միայն դաստիարակութեան գործ է։ Ուղեղը գրգռվում է դէպի մտաւոր աշխատութիւնը տպաւորութիւններիով, որոնք մասամբ զգայարանների գործարանների և նոցա նեւարդիւրի օգնութեամբ արտաքին աշխարհից են մտնում նորա մէջ, մասամբ ևս զգացմունքի նեւարդիւրի օգնութեամբ մեր սեփհասկան մարմնից։ Ուղեղի աշխատութիւնը լիովին համեմատ է լինում տպաւորութիւնների տեսակին և մեծանում է և կատարելագործվում է միայն աստիճանաբար ընտելանալով։ Թէ յետոյ ուղեղը ինչ և ինչպէս պիտի աշխատէ, այս բոլորը միայն առաջվան տպաւորութիւնների և սովորութեան արդիւնքն է։ Ուղեղի գործունէութիւնը (ինչպէս կենդանիներինը, նոյնպէս և մարդինը) դանազան տպաւորութիւնների դանազան ներգործութեան օգնութեամբ կարող է դանազան կերպով կազմվել։ Ուղեղի այս կրթագիտական ընդունակութեան պատճառով, մարդին ընտելացնելով (այսինքն

մի և նոյն տալանորէ թիւները շուտ շուտ կրկնելով) նոյն-
քան ևս հեշտ է գէպի բարին դատարանի, որքան և գէպի
չարն և մատաղ հասակից մայրնէ նորա ուղեղի մէջ յայտ-
նի մտքերը այնպէս որ հաստատ համոզված: կրկնելով
նոցա ինքն է իր հետ լոյս աշխարհ բերել: Այս պատճառով
մարդն դատարանի ու գլխաւոր կանոնը սա է: նոյն իսկ ծը-
նընդի օրից սկսած հեռացնել նորանից ամեն բան, ինչին որ
նա չպիտի բնականայ, և ընդ հակառակն, անընդհատ կրկնել
այն բանը, ինչ որ նորա երկրորդ բնութիւնը պիտի դառնայ:
Ստատիկ սխալումէ նա, ով որ օրինակ կործանումէ թէ չափա-
հասը միշտ կսեփականացնէ իրան այն ամենը, ինչ որ պէտք է
մատաղ հասակում գիտենար իր ինքը կրթելու համար,
թէ և նորան հաղորդած չի եկին, և այդ կերպով կարող է ա-
զատվել կամ մինչև անգամ կողմաւոր իր թիւը կրթու-
թենից: Անձո՞ւնի բաները, մնասիրաբանութիւնները, որոնք
մանկութենից բոյն ևս զրեւ չափահասի գլխի (ուղեղի) մէջ,
այնքան խոր արմատներ են ձգում սորա մէջ, որ ամենեւին
այնքան հեշտ չէ նոցա, հեռացնելը թէ փիւսցի ապացոյցնե-
րով և թէ իրողութիւններով: Իրողական այդպէս և մտա-
փահաս մարդի համար հեշտ չէ թողնել իր բնութեան
այն տականութիւնները, որոնք սկիզբն են առել մանկու-
թենից: Իսկ մանկուց տարիքի մասին չափաւոր
Այս պատճառով մարդիս ապագայի համար ծնո՞ւնի տու-
նը ու ուսումն արանք պարտական են նորա Թիզլ քական և հո-
գեկան դատարանութիւնը կառուցանել հաստատ և ամուր
հիմքերի վրա դեռ երեկայ ժամանակ: Պարզ ապացոյց որ
տղաւորութիւնները, որոնք ներգործել են մարդիս վրա մե-
նուկ հասակում, մինչև մահ մնում են, կրօնական, ազգայն-
ների հաստատ գոյութիւն է: Եւ ամեն մի զաղան-
դաւոր հաստատ համոզված է, որ նորա հաւանը ամենա-

Ճշմարիտն է, և միայն նորա համար, որ մանկութենից սովորեցրել են նայել նորան իբրև մի ճշմարիտ հաւատին: Սակայն հարիւրաւոր տարիներ են անցել որ աղանդներ ապրումեն և բոլորն ևս իրարից իրանց ծէսերով զանազան լուծմ են: Ինչ որ ասացինք հաւատի մասին, նոյնը կարելի է ասել անոտիապաշտութեան մասին: Նորան արմատախիլ անել զրեթէ անկարելի է, եթէ մարդ մանկութենից սովորել է ենթարկվել նորա ազդեցութեանը: Բայց թէ մանկութենից պատուաստած մոլեռանդ հաւատից և անոտիապաշտութենից ինչպիսի սարսափելի փորձանքներ և ինչպիսի տմարդի գործեր են ծագում, որոնք անպատուում են բանականութիւնն ու մարդկային արժանաւորութիւնը, ապացուցանում են կախարդներին զարհուրելի կերպով հետեւելը: Հաւատի համար խայտառակ պատեւազանները, այլապաւաններին անարժան կերպով հարածելը և առաջիկան ժամանակներում հոգեկան ցաւերով տանջվողներին հետ անգթաբար վարվելը, ուղեղի այս ցաւերը մեղքի և սատանայի ծնունդներ էին համարում: Ինչպէս այժմ այլապէս են նայում անցած ժամանակների այս տմարդի զարհուրանքներին, ինչպէս մարդկային սեռի գոյութեան սկզբից փոխվել են հայեացքները մարդասիրութեան վրա և այն ամեն բանի վրա, որ ընդդէմ է մարդասիրութեան: Եյս պատճառով դաւոց ժամանակներում մեր դարի զանազան դիւցազնական երեւելի գործերին ի հարկէ բոլորովին ուրիշ աչքով պիտի նայեն, և մեր թոռները այժմեան պատերազմերի մասին հաւանական է որ միեւնոյն կարծիքը չեն ունենայ, ինչ որ մենք ունինք:

Սենք իրաւունք ունինք ուսուցիչն երից և դաստիարակներից սպասելու, որ նոքա իմանան թէ ինչպէս հարկաւոր է վարվել երեխայի այն գործարանի հետ, որի մշակելը նոցա գլխաւոր խնդիրն է, այն է բանականութեան գործարանի կամ ուղեղի հետ: Եւ տեքէ վարվին երեխայի բնութեան համե-

մատ: Քայց որովհետև զիտութիւնը առանց առողջութեան մեծ գին չունի, ուստի ուսուցիչներէր կարելի է պահանջել որ այն, որ նոքա ոչ թէ միայն իրանց զստտարակութեան եղանակով չմեռաէին աշակերտի առողջութեանը, ալ մինչև անգամ իրանց աշակերտներին սովորեցնէին առողջութիւն պահպանելը և այսպէսով նոքա կարող էին իրանք իրանց ազատ պահել հիւանդութիւններից: Միայն առողջ մարդ կարող է մարդ դառնալ և աշխատել, թէ իր ժամանակակիցներին և թէ իր հետագաների օգտի համար: որովհետև ինչ որ սորա համար հարկաւոր է—պայծառ միտք, կամք և ծշմարիտ մարդկային գղացմունք—միայն առողջ մարմնի մէջ և կանոնաւոր զստտարակութեամբ կարող են ծնվիլ: Թոյլ ուսուցիչները և դաստիարակները երբեք չմոռանան որ աշակերտների ֆիզիքական բնութեան տարբերութիւնը պահանջում է որ զանազան կերպով վարվին թէնոցաբանական դործունէութիւնը պարզացնելու համար և թէ առողջութիւնը պահպանելու համար: Քայց որովհետև ուսուսման երկու փուլերի և ուսուցիչների մեծ մասը իրան հմուտ մանկավարժ կարծելով ամենևին հոգս չէ քաշում աշակերտների առողջապահութեան մասին, ուստի անպատճառ հարկաւոր է որ ուսանողներին բժշկների գննողութեան տակ ձգեն թէ ուսուսման մէջ ընդունելիս և թէ այն տարիների ընթացքում, երբ որ նոքա ուսում են առնում այնտեղ: Անկասկած մանուկների առողջութեան մեծ վարկ կտային, եթէ ուսուսման տարիների այժմեան ուսուցիչների տեղ լինէին ոչ ալ թէ միայն մանկավարժական կրթութիւն ստացած, այլ նաև բժշկութեան տեղեակ անձներն:

Յայտնի է որ երեխաների մեծ մասը, քանի որ ուսուսման մէջ է, տանջվում է ցաւերով, որոնք զլուաւորութեամբ են այս հասակում և որոնք հետեւալ տարիներում ևս

շարունակվում են: Նոյնպէս ճշմարիտ է որ այս ցաւերը, որ կարելի էր ,, ուսումնարանական հիւանդութիւններ ,, անուանել, առաջ են գալիս երեխային թէ ուսումնարան տալուց առաջ և թէ ուսումնարանում եղած ժամանակ թիւր կերպով դաստիարակելուց: Այնու ամենայնիւ շատ անիրաւացի կլինէր, եթէ այդ հիւանդութիւնների մէջ բոլոր կամ գլխաւոր յանցանքը միայն ուսումնարանների վրա ձգէինք և ,, ուսումնարանական հիւանդութիւններ ,, անուանէինք, պառճառ որ ծնողների տունը ուսումնարանից աւելի յանցաւոր է այս բանում: Ուսումնարանը այս դէպքում նորանով է մեղաւոր, որ այդ հիւանդութիւնների առաջ չաւնելով և մինչև անգամ իր վարմունքով աւելի սաստկացնելով, աշակերտներին չէ ծանօթացնում այն հիւանդութիւնների և այն միջոցների հետ, որ նոցա դէմ գործ են դնում: Ինչպէս որ անհաստատ բնաւորութեան, որ այնքան տարածված է ներկայ ժամանակում, և բարոյականութեան ցած աստիճանի, որ ժամանակակից մարդիկների մեծ մասի մէջ պատահում է, գլխաւոր պառճառը կախված է այն անկանոն բարոյական դաստիարակութենից, որ տալիս են ծնողները մարդին նորա մանկութեան ժամանակ, նոյնպէս և չափահասների մեծ մասի թշուառ դրութեան յանցանքը աւելի ծնողների տան վրա է քան թէ ուսումնարանին: Այս ուսումնարանական հիւանդութիւնները թէև կեանքի համար վտանգաւոր չեն, այնու ամենայնիւ ուշադրութեան արժանի են նորա համար, որ աշակերտի բոլոր ապագայ կեանքի մէջ երևում են և կարող են խանգարել կեանքի երկարատեւութիւնը: Այդ հիւանդութիւնները գլխաւորապէս վնասում են ուղեղի և նեւարդերի համակարգութիւններին, տեսողութեան գործիքին, ողնաշարին և արիւնին (սա բազմաբնույթեան և շրջագայութեան կողմից է վնասվում), ուրիշ մարդիկ կեանքի ամենահարկաւոր գործիքներին: Ահա սորա են այն հիւան-

ըռլթիւնները. ուղեղի և նեարդերի ու ժգնութիւնը (պրո-
դիպազոզ), — զլսացաւը, գլխի պոռոյտ գալը, ականջների մէջ
խըշշոց, գլխու մե (սուղօրօգա), մանաւանդ վերնոտութիւն և
վէտտի պար (վիտտօվա պլեսսիա), նոյնպէս և հոդիկան խռո-
վութիւն —, կարճատեսութիւնը, տեսանելիքի թու-
ւութիւնը, արիւնի սակաւութիւնը, ողնաշարի ծը-
վելը, արիւնի գլխի, պարանոցի, կործքի և փորի գործարան-
ների մէջ թափվելը: Այս պատճառով թէ ուսուցիչները և թէ
ծնողները հաւատար պարտական են ամենայն ճիշդ գործ զննել,
որ այս հիւանդութիւնները չկարողանան առաջ դալ:

Հարկաւոր է միայն հետեւել երեխայի կեանքի ընթացքին ծը-
նդի օրից մինչև ուսումնարան մտնելը, որ համոզվի մարդս թէ
այն հիւանդութիւնների կողմից, որոնց առաջ դալու համար բո-
լորովին անիրաւացի և անխտիր մեղադրում են ուսումնարա-
նը, աւելի ծնողական տունն է մեղաւոր: Օրծի երեխային նորա
համար բնական կերակրի-կաթի փոխարէն շատ վաղ սկսում են
կերակուր տալ, որ մեծ քանակութեամբ տվելը ու շաքար է լի-
նում, ոչ ոսկրներն է ամրացնում, ոչ մկանուկներ, ոչ ուղեղը և
ոչ նեարդերը: Այն երեխայի ոսկրները ինչպէս-հարկն է չամ-
րացած, իսկ նորա թոյլ նիհար մարմինը բաւական ջղայի չը-
դարձած, արդէն հանում են խանձարութից և նստեցնում են.
աղէտ դայակը ամբողջ ժամերով մի և նոյն կռան միայն
կողմ այն կողմ է տանում, ժամանակից առաջ կանգնեցնում է
ու ման է ածում, և ցուարճացնելով նորան երբեմն ստիպու-
մէ չափազանց երկար ժամանակ ուղիղ նստել այնպիսի ա-
թոռի վրա, որ կամ բոլորովին մէջք չունի կամ անցարմար
է: Հասկանալի բան է, որ ողնաշարը չէ կարող իր ուղղահայ-
եաց զրութիւնը պահպանել, երբ որ նորա և նորա մէջքի
մկանուկի հետ այդպէս են վարվում: այս պատճառով ն-
երեւան զրեթէ միշտ մէջքը կռած է նստում և անդադար չեա

ու առաջ գնում գալիս: Սորան տեղացիներ և այն, որ ծընողները իրանց երեխաներին ստիպում են ամեն բան մեռակ աջ ձեռով անելու, որ աջ թուփը և աջ ձեռը այդպես անդադոր Գործադրելուց լանջի մասի ողնաշարը փոքր ինչ ծափում է դեպի աջ կողմը:

Արեւիկայի մեծանալու ժամանակ ամենեւին երեխայարար չէն փորձում նորա հետ և փնտրում են նորա առողջութեանը (մաշակունք երեխայի արիւնի և սնունդի բաղադրութեանը) անյարմար փրակում (ապացնող խմիչքներով, օրինակ պինդ կաֆէով կամ թէյով, դարե՞ջրով և դինով, զփռարամարտ խորտիկներով և զրդուղ համեմունքով), անորոշ ժամանակ կերակրելով, փնտրում են նորանով, որ չեն թողնում լաւքնէ (իրանց հետ սնունդն հասարակական և հրապարակական տներ, չափազանց վաղ են դարձեցնում), վատ օդով (մանուշակունք ննջարանների մէջ), անյարմար և չափից դուրս թիթեհ հագնուսով:

Արեւիկայի կաշու մասին բաւական հոգս չեն քաշում (բաւական շուտ շուտ տաք ջրում չեն լողացնում), ու շաղկուտ թիւն չեն դարձնում ինչպէս հարկն է հիւանդութիւնների երեւելուն (մեր իսօքը մանուշակ կատառների, հագի, աւելորժակ չունենալուն, անկանոն մաքրվելու մասին է): Արեւիկան ուսանում է նկարել, դժողբել, զրել և այլն, ամենեւին ուշադրութիւն չեն դարձնում թէ այդ ժամանակ ինչպէս է նա նստում, չափազանց սաստիկ է լոյսը թէ բաւական չէ և այլն: Աւ որովհետեւ յետոյ ծնողները ըստ մեծի մասին արժանաւոր ուշադրութիւն չեն դարձնում այդ երկու պայմաններին, ուստի փնտսակար ազդեցութիւնը ողնաշարի և աջքների վրա աւելի սաստկանում է, երբոր երեխան սկսում է շատ մասնաւոր գտնիք առնել, յաճախ մանրատիպ գատողքներ ուղանալուն իր թոքական գրքեր կտրուել, նեղ և մանր նօսեր

որոշել, մանր ձեռաց զործերով պարապել (ուլունքներով անել կայն): Արաճ խօսքով եթէ երեկոսներին ուսումնարան մանկու ժամանակ սկսեն բժշկական քննութեան ենթարկել, կոտսնեն որ բոլոր հիւանդութիւնների արմատները, որոնք ուսումնարանի մէջ միայն աւելի պարզ են որոշվում, երեխայի մէջ ուսումնարան մտնելու ժամանակ արդէն կային: Արա համար թէ ծնողները և թէ դատարարները պարտական են հաւասարապէս նստիլ իրանց ուշ քը այդ հիւանդութիւնների և միսցած ուժերով մրցել նոցա դէմ: Արդէս զի մանուկները բոլորովին խանգարված մանն ուսումնարանը, սորա մասին մայրերը երեխայի կիանքի առաջին տարիներից սկսած ջանք են անում: Մանուկը լոյս աշխարհ է գալիս թէ ոչ, արդէն սկսում են նորա մէջ մոցնել ինքնակամութիւն, կամակորութիւն և իշխանասիրութիւն, սկսում են ձեռների վրա, օրօրոցում օրօրել, խտտած մանածիկ սննդակում: Կարճ խօսքով միայն այն են անում, ինչ որ հաճելի է երեխային, խի երեխան շուտով սովորում է զոչելով այս ամենը անել տալ:

Ծնողներն ու բոլոր ազգականները միշտ երեխայի կամքը կատարելով, շուտով նորսն գերի են դառնում և անհնազանդ երեխայի բոլոր սովորութիւնները արդարացում են հետեւալ գատոգութիւններով: «Չէ որ երեխան գեռ ոչինչ չէ հասկանում, երբ որ խելքը զլուխը կգայ կուղզվի,»: Ասես թէ խելքը մի յայտնի ժամանակ է մտնում մարդի մէջ, և չպէտքէ նոյն խի առաջին օրից սովորութեամբ քիչ քիչ, որոշած կանոններով խելքը ուղեղին մէջ դարգացնեն, եթէ ցանկանում են, որ սա արդարեւ արժանի լինի մարդին: Արատների առաջին արմատները որ պատժի արժանի են (սուտ խօսելը, բան ծածկելը) շատ ծնողներ մինչև անգամ սիրուն բան են համարում: Այց երբ որ երեխան յետոյ խեղապէս զոչ

կրօնայ, որին դատաստանով կպատժեն, այն ժամանակ ծը-
նողները լաց կլինին իրանց ճակատագրի դեմ, որ նոցա փձա-
ցած զաւակներով պատժել է, և չեն հաւատարմ, որ իրանք են
իրանց համար այդպիսի ճակատադիր պատրաստել: Օւռակ-
ների բնաւորութեան խանգարումն, որ յետոյ անբազկութիւն
է պատճառում թէ ծնողներին և թէ նոցա զաւակներին,
առաջ է գալիս այն սխալներից, որ անուամեն ծնողները մա-
նաւանդ մայրերը երեխայի կեանքի առաջին տարիների բն-
թացքում դատարարակերպ ժամանակ: Թող վերջապէս հա-
կանան, որ թէ և բնութիւնը տալիս է մարդին մի գործարան,
որի օգնութեամբ նա կարող է խելացի, բարոյալիս և հա-
տատ կամքով մարդ դառնալ, բայց մարդս պարտական է որ
նախ կրթէ այս գործարանը, այսինքն ուղեղը այս ամեն
բաները անելու:

Ս. Ս.

ԵԿԵՂԵՑԻ ԸՄԵՐԻՒԸՅԻ ՄԵՅ:

Մեր մէջ աւհաստիական փոքր ինչ թիւր գաղափար ունին Ամերիկացիներէ
կրօնական զարգացման մասին: Օրդացած մարդիկ գիտեն իհարկէ թէ
Ամերիկացիներն որչափ խիստ կրօնական ժողովուրդ են Ուելսի դէ Գլեօ
Մօնդ, Փրանսիական օրադրի մէջ (Ալփրոպայի մէջ ընդհանրագումար ամեն-
քին հասկանալի գիտնական, գրականական, հասարակական օրադիր է, 19
հազար ստորադրողներ ունի, բայց բաղմամբ ընթերցողներից, և արժէ 50
Փրանկի փարիլի մէջ, իսկ դաւաւանների մէջ 65 Փրանկ) տպւած էր պ. Մա-
րտէի փոքր, բայց փառաւոր, իւր հեղինակին վայելուց մի յօդուած «Իկե-
ղեցի և տերութիւն Ամերիկայի մէջ», անունով: Զօրութիւն նպատակն
է հերքել տարածված կարծիքը որպէս թէ եկեղեցու բաժանումն տերու-
թեանց ամենակորստական ազդեցութիւն ունեւոյաւ Ամերիկայի մէջ ժողովուրդի
կրօնական զարգացման վերա, բարձր բարոյականութեան վերա և անոյ Ամ-
րիկայի մէջ եկեղեցին բոլորովին ազատ է և անկախ, բայց դառն փոռն տերու-
թեան օրինաւոր վերադարձութեան տակ: Սխալած Վահանգեւորի մէջ
եկեղեցին երկու ձևով է խմբուած. առաջին, իբրեւ ժողովուրդ, որ կոչվում
նոյնպէս ծովն կամ կրօնական հասարակութիւն, և երկրորդ - յաւաքայեւ
եկեղեցի (չէր): Տերութիւնը ճանաչումն միայն ժողովուրդը և ընդունու-
մէ նորան իբրեւ ընկերութիւն, քաղաքական անձն: Իսկ եկեղեցուն իբրեւ

յասուի հոգևորական զործին տնքութիւնը չէ մտնում: Այս կազմութեան քանի մի փաստեր առաջ բերելուց լստայ, հեղինակը հարցնումէ մի թէ՛ փաստումէ կրօնը այս կրկնակի կազմութենից, — և հաստատումէ, որ ոչ մի տեղ կրօնը այնքան բարձր և հզօր կարծրութիւն չունի, ինչպէս Միացած Ասհանդները մէջ:

Ամերիկայի եկեղեցիներն այն ժամանակ են ընդունում մանուկներին և եղեցու ճշմարիտ հաւատացող անդամներ, երբ որ նոքա հասուն հասակի հասած կազադուցանեն իւրանց վարքով և բոլոր գործերով, որ նոցա սիրտը սրբաւն լուստորված է: Յետոյ ուսման Աթօլիկ եկեղեցիների թիւը միայն վերջին քսան տարում Յանդամ բաղմանցել է, իսկ հոգևորականների կայքը Յանդամ: Իսկ որովհետեւ Միացած Ասհանդները մէջ կաթօլիկ տաճարների թիւը բոլոր դաւանութիւնների եկեղեցիների տասնութերորդ մասն է կազմում, ուստի այժմ այնտեղ կարելի է համարել 60 հազար եկեղեցիներ և մի միլիոն 800 հազարի կայքը: Վիժուարէ կարծել, ասումէ: Արաւլէն, Ամերիկայի մէջ եկեղեցիները պահպանութեան համար ծախսած գումարների մեծութեան քանի մի փաստեր առաջ բերելով, որ կառավարութիւնը այդքան առատ լինելու Միայն հաւատը կարող է այսպիսի հրաշքներ գործել: Թէ՛ ի՞նչ աստիճանին անասան մնացած է Ամերիկայի մէջ կրօնական տարրը իւր բարձր մտքով, որիչ փաստերով ևս ազադուցանւումէ: Ամերիկայի քաղաքական մարդ իկներեց ոչ միշտից, որ բարձրաձայն չխոստովանէր, թէ ըրիտաննութիւնը ազատութեան ամենալուստայն հիմն է: Ամերիկացիներն չեն հաւատում թէ կարող է հասարակագիտութիւն լինել այն ազգի մէջ, որը կրօն չունի: Ուսումնարանների մէջ չեն ուսանդում աստուածաբանութիւն, չեն ուսուցանում կրօն, և շատ դժուար կլինէր սա այնպիսի մի տերութեան մէջ, որտեղ այնքան բաղմատեակ դաւանութիւններ կան, — բայց ճոյս կրթութեան հիմը միշտ աւետարանական բարոյականութիւն է:

Ազատամտութիւն չունենալու համար ոչ ոք չէ կարող ի հարկէ նստալ տել Ամերիկացիներին, սակայն Յտարի առաջ Պենսիլվանիայի բարձրագոյն դատարանը անվաւեր համարեց մի մարդի կտակը, որ կտակել էր իւր բոլոր կայքը աստուածաբանների (ատէիստների) ընկերութեանը մի դահլիճ շինելու համար, որտեղ հրապարակաբար անհաւատութիւն պիտի ասուէին և քարոզէին: Վաստարանի վճաի մէջ այսպէս է ասված. «Պենսիլվանիայի օրէնքներն աստուածաբանների ընկերութիւն չեն ընդունում: Օրէնքը թոյլատրումէ միայն գրականական, բարեգործական, կրօնական ընկերութիւնների կազմութիւն: Կարելի չէ թոյլատրել այն կրօնի հրապարակական հանդիսում, հայհոյում և անարդում, որը աւանդված է Աստուածաշնչի մէջ: Եւ այս կկատարվէր այն դահլիճի մէջ, որ նուիրված կլինէր աստուածաբանութիւն քարոզելու համար: Այս դահլիճը այնպիսի ուսումնարան կդառնար, որտեղ երիտաւարդներն կկրթվէին աքսորների համար, իսկ օրիորդներն անառակութեան համար:

Ուսումնարանների մէջ չեն ուսուցանում աստուածաբանութիւն, բայց

քրիստոնէական ողով կրթութիւնը ոչ մին տեղ այնքան բարձր աստիճանին հասած չէ, ինչպէս Ըմերիկայի մէջ, Քրիստոնէական կրթութիւնը աւանդումէ կիրակեօրեաւորականութեան մէջ որտեղ Ծմիլիմիցաւեղի մանուկներ են սովորում Ըմերիկական ժողովրդի կրօնական քնաւորութիւնը երեւում է եկեղեցու և տէրութեան քանի մի արտաքին ձևերով ևս, օրինակ — կիրակի օրը ընդհանրապէս խիստ պահելու մէջ ընդհանուր ժողովի և նա հանդական ժողովների նիստերը ընդհանուր աղօթքներով սկսելու մէջ, եկեղեցիները ամենայն հարկերից ազատելու մէջ, դէպի հոգևորականներն ունեցած մեծ պատէր մէջ այն բարեգործական հաստատութիւնները հիմնարկելու մէջ, որոնց մասին ոմանք եկեղեցիներն միայն շրթունքով աղօթում են ամեն օր Եստուծուն և այլն Լաբուլէն իւր յօդաւոր վերջացնում է յոյց տալով Նիքոպայի քանի մի կաթօղիկ տէրութիւնների գործերի վաւ կադր և ընթացքը, որտեղ չկայ դեռ ևս խղճի ազատութիւն և հրաւիրում է Ըմերիկայի օրինակին հետեւել :

Եւս բոլորը գրկած է այն փայլուն ոճով և այն բոլորը ճարտարախօսութեամբ, որոնք նշանաւորում են միշտ հռչակաւոր հրապարակախօսի բոլոր հեղինակութիւնները :

Այս բոլորը գրկած է այն փայլուն ոճով և այն բոլորը ճարտարախօսութեամբ, որոնք նշանաւորում են միշտ հռչակաւոր հրապարակախօսի բոլոր հեղինակութիւնները :

ՄԵԶԵՆ

(Եւանջելիստիկա: Պուշկինից)

Ինձ արձան կանգնեցի, որ շինված չէ ձեռով,
Ճանապարհ դէպի նա ծածկելու չէ խոտով:
Իւր գրկումն անհնազանդ հասցրեց նա բարձրութեան
Եւրի քան թէ սիւն մեծ Եւպորիզոնիան:
Իստ ամբողջ չեմ մեռնի, ոչ իմ միտք իմ հոգին
Մարմնից յետ կուտարեն, փռելուց կազատվին,
Եւ կինիմ փառաւոր, քանի որ լուսնի տակ
Կենդան է գոնէ մի անձնուէր այ կակ:
Իմ համբաւը կրկնեմ մայր իմ սուրբ ապաւան,
Եւ հայկեան լեզուներ իմ անունըս կանան:
Եւրկար չի դադարի հայկեան ազգ ինձ սիրել,
Ու բարի բոլորացմունք զիտէի գարթեցնել:

Որ ազնիւ մարերով օգտաւէտ էի ես,
 Բնկածին փրկութիւն կանչեցի մշտապէս:
 Ետառեալ պատուէրին, ով մարդ, միշտ հնազանդի:
 Ահաբեց մի վախենար, պատի մի պահանջեր,
 Ղարկեստ ու բամբասանք անտարբեր ընդունիր,
 Եւ յիմար չար մարդի հետ երբէք մի վիճեր:

ՄԵՐ ՉԱՅՏ

Այսկական Աշխարհը, յարութիւն առաջ ժանկավար
 ժական և կրօնական ուղղութեամբ: Արօնական բնութեցանութեանը
 թիւնը գուցէ կարօղանայ մեր ժողովրդի մէջ տարածվող սառ-
 նութիւնը դէպի եկեղեցին սակաւ ինչ տաքացնել և հին
 բարեպաշտութիւնը զարթոնել: Երանի թէ . . Ուստի լոյս
 և ճշմարտութիւն, սէր և դիտութիւն ինձ առաջնորդ շինե-
 լով, ես ևս կ'սօսեմ այսուհետեւ իմ ազնիւ ընթերցողներին:
 Եկեղեցին և ուսումնարանը այսօր հայկական ազգի բարո-
 յական կեանքի և մահի խնդիրներ են: Եւ նոյնը կրկնում
 մեզանից իւրաքանչիւրը, այժմ սա ամենքին արդէն յայտնի
 հին ճշմարտութիւն է համարվում: Բայց շատ ցաւալի է,
 որ այս ճշմարտութիւնը խօսք մնալով, իրագործութեան աշ-
 խարհ չէ կարօղանում մանեւ: Ոչ ապաքէն եկեղեցուն բան-
 իմաց արժանավայել պաշտօնեաներ են հարկաւոր, ուսում
 նարաններին դրամ և գործադրելի նպատակայարմար կանոն
 է հարկաւոր:

Երանի թէ մի օր առաջ մեր ժողովուրդը իւր փրկութեան
 ճանապարհը հասկանար, հասկանար, որ իւր եկեղեցու ար-
 ժանաւոր պաշտօնեաներն իւր ուսումնարանի մէջ միայն կա-
 րօլ են պատրաստվել: Երբ ժողովուրդը այս կ'հասկանայ,

այն ժամանակ իւրաքանչիւր թեմական քաղաքի ժողովրդից
ընտրած հոգաբարձուներն կ'հօգան, որ թեմի գլխաւոր ուսու-
նարաններն հոգեւոր դպրոցներ (սէմինարիա) դառնան և հո-
գեւոր դպրոցի ուղղութիւն և պրօգրամ ստանան: Իսկ եթէ
այս գործը հնարաւոր չէ զանազան հանգամանքների պատ-
ճառով, զոնէ պիտի աշխատենք, որ Թիֆլիսի, Երևանի,
Եռլու, Եստրախանի, Ելէքսանդրապոլի, Եամախու (և
գուցէ ուրիշ քաղաքներին ևս) վերին վերջին դասատուներ
(4 կամ 5 կամ 6) բոլորովին հոգեւոր ուղղութիւն ստա-
նար, նոյն ինքն առաջնորդի կամ բանիմաց հոգեւորականի
անմիջական վերադիտողութեամբ, և այն դասատուն անցնող-
ներին, որոնք արդէն իրրեւ հոգեւորական կ'համարվին, հոգե-
ւորական հագուստով, հոգեւոր ունժունք աւանդվին երկու-
տարի շարունակ, այսինքն խորին հմտութիւն հին և նոր
կտակարանի (քրիստոնէական վարդապետութիւն և Եստուա-
ծաբանութիւն), եկեղեցական պատմութիւն, քարոզչու-
թիւն, երգեցողութիւն, մանկավարժութիւն, դասասփոխու-
թիւն, հովուութեան հրահանգ, առողջաբանութիւն, շինա-
կան տնտեսութիւն: Այսիական և ուսական լեզուներ: Երևու-
հետեւ հաստատ յոյս կարօղ էինք ունենալ, որ իւրաքան-
չիւր թեմական դպրոցի մէջ քանի մի տարու մէջ բաւակա-
նաչափ բանիմաց և արժանաւոր հովիւներ կ'պատրաստվէին
իւրաքանչիւր թեմի համար: Եստուած տար, որ այս իմ փա-
փառս իրագործվէր, որ գլխաւորապէս կ'սխառմն ունի մեր
սրբազան առաջնորդներից, որոնց ուղաղութիւնը հրաւիրու-
մեմ այս ծանրակշիռ խնդրին: Երանի այն պատուական ա-
ռաջնորդին, որ քանի մի տարի թեմի մէջ առաջնորդական
աթոռի վերաբաղմեղով, կ'հոգայ նոյն թեմի մէջ քանի մի
պատուական հովիւներ և քարոզիչներ պատրաստել և թող-
նել ժողովրդի համար: Եւմոռանալի յիշատակ թողնելու է

այն առաջնորդը իւր թեմի բոլոր ժողովրդի սրտերի մէջ: Արանի է այնպիսի առաջնորդին...

Սրաի բարախմամբ կադօթներ և կսպասենք թէ Հայերի բարոյական կեանքի այս ձգնաժամին մեր սրբազան առաջնորդներինց ո՞րը Աւետարանի Սամարացու պէս կրարձրացնէ ընկած հիւանդն և դէպի յուսարի օթեան կուղևորէ.....

Իմ պատուական Հայկական ազգ, կգայ արդե՞օր մի օր, որ դու հասկանաս, որ քո բարոյական փրկութեան համար եկեղեցուդ մէջ արժանաւոր և բանիմաց քահանաներ և քարոզիչներ ունենալու ես.....

Պէտէրբուրգի սինօդին մատուցած 1873 թւի տարեկան հաշուի մէջ ռուսական հոգևորականների գործունէութեան մասին քանի մի հրահանգիչ տեղեկութիւններ կան: Առաջնորդները հոգացել են իւրանց հօտերի ամենայն կարիքներ: Օրինակ—Արիփի մէջ մտած նոր աղանդի դէմ ներգործել են քարոզութեամբ և յորդորելով ժողովուրդին մաքուր հաւատով և բարի բարոյականութեամբ Դնալ: Անքնասպանութեան առաջն առնելու համար պատուիրած են քահանաներին այս դործի վատ հետևանքը մեկնել ժողովրդին քարոզների մէջ, և նկատելով ժողովրդի կեանքի մէջ այս կորստական հակումն, ամենայն կերպով աշխատեն առաջն առնելու: Ուրիշ տեղեր քահանաներն անդադար ներգործել են արեւցոյթեան դէմ քարոզելով և խրատելով: Ոմանք առաջնորդներն մանաւանդ հոգացել են, որ եկեղեցական ժամասացութիւնը, որ ժողովրդի մէջ բարեպաշտութիւն պահպանելու ներգործական միջոց է, կարգով, կանոնով, վայելուչ և հանդիսաւոր կերպով կատարվէ: Դօնի առաջնորդը օրինակ հասկանալով, որ ժամասացութեան սկիզբը ծիշդ որոշած ժամանակին ժողովուրդը աւելի յարմարութեամբ կարող է գնալ եկեղեցի, պատուիրած է որ ամբողջ տարվան համար իւր բո-

լոր թեմի մէջ ժամերի ցուցակ կաղմեն թէ երբ ո՞ր ժամին պիտի սկսվի եկեղեցիների մէջ ժամասացութիւնը: Ա՛յ ետևում յի առաջնորդը, նկատելով որ ընթերցումները և երգեցողութիւնը շտապով, անորոշ, անհասկանալի կերպով են լինում, և հասկանալով, որ այդպիսի ժամասացութիւնը ոչ թէ աղօթօցի հոգու մէջ բարեպաշտ բարոյախնուութիւն կ'զարթեցնէ, այլ կ'ծնէ անպատուութիւն և անբաւականութիւն դէպի ժամասացը, նորէն պատուիրած է, որ ընթերցանութիւնը լինի որոշ, հասկանալի և աղու, երգեցողութիւնը կանոնաւոր և քաղցր: Ապա նա առաջնորդը պատուիրած է, որ երգեցողութիւնը կանոնաւոր լինի և երգեցողներն վայելուչ և բարեպաշտ կերպով կանգնէին իւրաքանչիւրը իւր անկողնեցու մէջ: Եկեղեցական երգեցողութիւնը բարեօրէն համար Ավակագի առաջնորդը կարգադրել է, որ ժամասաց լինել ցանկացողները նախ առաջնորդական առանին եկեղեցու մէջ պիտի երկար ժամանակ սովորեն հասկանալի ընթերցանութիւն և կանոնաւոր նօտաւոր երգեցողութիւն և յետոյ իրաւունք կստանան եկեղեցիների մէջ երգելու: Ամենայն կերպով հոգացել են եկեղեցու արտաքին և ներքին բարեկարգութիւնը: Եկեղեցու արտաքին բարեկարգութիւնը շատ կարեւոր է ժողովրդի մէջ բարեպաշտութեան զգացմունք դարձնելու համար:

Առաջնորդները շատ հոգացել են նոյնպէս, որ քարոզութիւնը կենդանի և զորճնալից ուղղութիւն ստանալու: Առաջ հրահանգներ են տուած թէ ինչի մասին և ինչպէս քարոզելու են քարոզիչները եկեղեցական կաթողիկոսից, առաջարկած են քարոզութեան օրինակներ, և ուշք են դարձրած թէ քարոզիչներն ինչպէս են կատարում այն պարտքը: Աստրախանի և Պէնգայի առաջնորդները ընդարձակ հրահանգներ տուած են թէ ինչպէս քարոզելու է, որ քարոզիչներն

ընդհանուր նիւթերով չբաւականանան, վերացական մտքեր և ճարտասանական ոճեր բաց թողնեն, այլ խօսեն այնպիսի առարկաների վերա, որոնք ժողովրդի կեանքին մերձաւոր յարաբերութիւն ունին և մանաւանդ հասկանալի լեզուով, ուստի ուսումնասիրելու են նախ ժողովրդի կեանքը և նորա պայծառ և մութ կողմերը: Այս հոս հանգիստը արգարե օգտուէա են և գործնական: Քարոզիչներին իբրև ձեռնարկ պաշտօնորդները ցոյց տուած են ընտիր քարոզարքեր: Քարոզութեան ընթացքը և առաջադիմութիւնը դիտելու համար քանի մի թեմերի մէջ մատենաներ սահմանվեցան, որոնց մէջ զրկումէ թէ երբ ով ինչի մասին ասաց քարոզը, և նոյն մատենաները կարդումեն առաջնորդներն:

Կիւրակեան խօսակցութիւնները հաւատի և բարոյականութեան վերա և ծխական ուսումնարանները անդադար հոգացողութեան նիւթ էին առաջնորդների: Մանաւանդ Սոափրօցուի առաջնորդի գործունէութիւնը նշանաւոր է այս կողմից: Առաջնորդները հոգացել են նոյնպէս, որ իւրաքանչիւր եկեղեցին իւր կարօղութեան համեմատ գրադարան ունենայ իւր քահանաների համար: Աշանաւար գործ է նոյնպէս հրապարակական հոգեւոր ընթերցանութիւններ, որոնք կատարվումեն եկեղեցու մէջ: Այս ընթերցանութիւններին մասնակցումեն ոչ միայն հոգեւորականները (Աօրօնէժի մէջ ընթերցօյն նոյն ինքըն եպիսկոպոսն էր), այլ և դպրոցների ուսուցիչներն: Այս տեսակ ընթերցանութիւնները, որոնք նպատակը հասարակութեան հոգեւոր լուսաւորութիւն է, լաւագոյն, գուցէ միտի միջոց է թոյլ քարոզութիւնը բարձրացնելու և կենդանացնելու:

Ուղեւական կրօնական մի օրագիր գրումէ, որ շուր էն ատում թէ Ուստիայի մէջ չափազանց շատ են վանքեր և վանականներն: Բոլոր արական վանքերն 440 են, վարդապետներ 5801, բոլոր վանականներն—11,417: Իգական վանքեր 149

են, 3280 կոյսերով, բոլոր վանականներն 14,534 են: Իսկ բոլոր թէ արական թէ իգական վանականների թիւը բոլոր Ռուսիայի մէջ 25,921 հոգի են: Այս թիւը մեծ չէ: Այսքան չէր վանականների թիւը քրիստոնէական կեանքի այս օգտաւէտ ծիւղի ծաղկման ժամանակը: օրինակ Ազիպտոսի մէջ 5 դարի սկզբին երկու սեռին վանականների թիւը 100 հազարի էր հասնում: Ուրեմն, աւելացնումէ օրագիրը, մեր կառավարութեան զիստւոր հոգսը ոչ թէ թիւ պատասայնէն կարօղ է լինել, այլ վանքերը նորոգել և բարոյապէս բարձրացնել և նոյա ուղղել ժամանակին պահանջման համեմատ դէպի օգտաւէտ բուն քրիստոնէական նպատակները:

Քարոզութիւնը քրիստոնէական եկեղեցու մէջ սուրբ և առաջին գործերից մին է: Ինքն մեծ Քարոզիչը նոյնը պատուէրեց իւր աշակերտներին. «, գնացիք այսուհետեւ աշակերտեցէք զամենայն հիմանոսս,» Աւ Յիսուսի աշակերտներն քարոզիչին: Աոցա մէջ ամենանշանաւոր քարոզիչն Պօղոս առաքեալն էր: Աւ այնուհետեւ շարունակվումէ քարոզչական կամ առաքելական կամ եկրօպական խօսքով միսիօն բական գործը: Այս քարոզիչներն կամ միսիօնէրներն մեծամեծ գործեր են կատարում և եկրօպական տէրութիւններն մեծամեծ գումարներն ծախսում քարոզիչներ ունենալու համար: Քարոզիչների զիստւոր պաշտօնն է տարածել Աւետարանը կուպաշտների մէջ:

Քարոզչութեամբ մանաւանդ պարագլուսն բողոքականներն, և ահա այս դարի սկզբից մինչև մեր ժամանակը Աւետարանական քարոզչական ընկերութիւններն ծախսել են 270 միլիօն մանէթ քարոզիչների վերա, սուրբ գիրքը վանազան լեզուներով թարգմանելու վերա և այլն: Իսկ այժմ նոյն ընկերութիւնների տարեկան եկամուտը 13 միլիօն մանէթ է, որ ծախսումեն միւլնոյն նպատակով:

Բայց քարոզութիւնը երբեմն անյաջող է լինում կուպ-

պաշտօնների մէջ։ Ե՛հա օրինակ մի հիտաբրքիր և չափազանց ցաւալի փաստ։ Սի Ժապօնացի գնումէ Հիւսիսային Ամերիկա դիւտութիւնների կողմից կատարելագործվելու նպատակով և այնտեղից գրումէ և պատմումէ թէ ինչ վատ տպաւորութիւն գործեցին նորա վերա եւրօպացի և ամերիկացի քրիստոնեաները այսպէս. «, Հեշտ է մեկնել թէ ինչի քրիստոնէութիւնը Վրօպայից գուրս առաջագիմութիւն չունեցաւ, երբ տեսնումես որ այն օտար երկիրներ զնաջօղ քրիստոնեաները այնտեղ աւելի վատ են ապրում քան թէ կապաշտների կամ գոնէ նոցանից յաւ չեն ապրում։ Ամենից առաջ նոքա մասնայի սարուկներն են յետոյ նոքա մանուկն այնպիսի տեղերուր չէ վախկ մտնել, հստոյումեն անդադար ծնում են և ամբարաւանութիւմը են վարվում տեղացի ժողովրդի հետ։ Եւ այս բոլորը նոքա կիւրակէ օրերն են կատարում որովհետեւ եօթնեակի մէջ նոքա ուրիշ գործերով են զբաղած։ Ամերիկացիների մասին ասումէ Ժապօնացին որ պրտաքուստ նոքա շատ բարեպաշտ են, ջելմեանդ գէպի եկեղեցին։ Կիեկեցու մէջ աթոռի համար փող են վճարում, որ տեղ ունենան և ամենայն կիւրակէ բարոզ են յուում, բայց աւելացնումէ Ժապօնացին, նոքա սեփհական եկեղեցիները նոցա հաշւէ ոներ են, նոցա իսկական սուրբ դիրքը նոցա մեծ հաշւեմատեան է և նոցա իսկական Աստուած ոչ թէ Արարիչն է, այլ ամենակարօղ դօլլարն է (ամերիկական դրամ — մեր փողով 1 մանէթ 50 կօպէկ)։

Ժապօնացին այսպիսի կարծիք ստացած է Ամերիկացիների մասին այն փաստից իհարկէ, որ նոքա ամբողջ եօթնեակի մէջ մի բողոք էս չեն ցանկանում անգործ մնալ, խիստ հաւատարմ են ինչով իւրանց ժաւանակը ոսկի է առածին, որ նոցա կեանքի նշանաբան կարօղ է համարվել։ Իսկ Աստուծուն, աղօթքին և աստուածա հաճոյ գործերով զբաղի-

լուն նոքա նուիրումէն կիւրակէ օրերը ամբողջապէս: Երանի թէ ուրիշ քրիստոնեաներն ևս, Ենգլիացիների և Լաւրիկացիների նման, դոնէ կիւրակէ օրերը Եստուծուն, աղօթքին և անտուածահաճոյ գործերով զբաղելուն նուիրէին, թող միւս օրերը աշխարհական շահաւէտ գործերով պարապէին:

Չքաւոր աշակերտներին նպաստելու համար առանձին ընկերութիւնները նորամուտ գործ պիտի լինի մեր մէջ, երբ Ուոլտիայի մէջ ևս նոր է սկսվում նոյն գործը: Բայց նշանաւոր և ուշադրութեան արժանի գործ է: Երգարեւ առաւել իմաստուն բարերարութիւն դժուար է երեւայել, քան թէ հոգալ և օգնել չունեւոր աշակերտներին, որոնցից իւրաքանչիւրը ժամանակին մինը հարիւրով կարօղ է վերադարձնել հասարակութեանը, իւր ծառայութեամբ և գործունէութեամբ, եթէ մարդասէր բարերարական ընկերութեան շնորհով ընդունակ չունեւոր պատանեակը օրինաւոր ուսումն և ուղղութիւն կստանայ: Ենցած տարի Պէտէրբուրգի մի դիմնազիւնի մէջ հիմնվեցաւ աշակերտներին նպաստամատոյց առաջին ընկերութիւնը: Եյս տարի հիմնվեցաւ նոյնպիսի երկրորդ ընկերութիւն Պէտէրբուրգի 5 զիմնազիւնի մէջ: Չքաւոր աշակերտներին հասցնել հաղուստ, սնունդ, օթեւան և ուսումն շարունակելու ուրիշ միջոցներ, չունեւոր աշակերտներին տալ զբօսը և ուրիշ ուսողական նպաստներ, վերջապէս պակասաւոր աշակերտների համար ուսման վարձ հատուցանել,—ահա սոքա են այն եղանակներն, որ կարօղ է հասարակութիւնը հեշտութեամբ հասկանալ, հոգալ և կատարել:

Եյսպիսի ընկերութիւնը կարօղ է իւրաքանչիւր միջնակարգ ուսումնարանի մէջ հիմնվել: Ընկերութիւնը պիտի ունենայ ի հարկէ իւր կանոն և առանձին վարչութիւն: Ընկե-

րութեան իւրաքանչիւր անդամը տարեկան 3 մ. կարօղ է վճարել: Այլ և ուսումնարանի մէջ կլինի աշակերտական զանձանակ, որտեղ կ'ազնե կամաւոր ցանկութեամբ ուսումնարանի աշակերտներն և ուսուցիչներն: Մուտքի աղբիւր կարօղ են լինել կամաւոր նուէրներ մեծ տօներին, իսկ երբեմն նոյն իսկ եկեղեցու մէջ պատուաւոր անդամի մի շրջելովն հաւաքված տուրքեր: Սոյնպէս կարօղ է արդիւնք զոյանալ խիստ ընտրութեամբ ներկայացրած մանկական թատրօնից և խընջոյթից:

Դժուար է առաջին քայլը, բայց հոգեկան ուրախութիւն կլինէր հասարակութեան համար, եթէ այս տեսակ ընկերութիւնների հիմնարկութիւնը սովորութիւն դառնար ամեն միջնակարգ ուսումնարանների մէջ, որոնց աշակերտներն նիւթական օժանդակութեան կարօտութիւն ունին: Այս բարի սովորութիւնը շատ և շատ կ'թեթեացներ սկզբնական ուսման դառնութիւններ և մեր նուէրները այնպիսի նպատակին կը հասցնէր, որ համարվելու է ամենամեծ բարերարութիւն:

Շուշու դպրոցի մէջ մենք չունինք դեռ ևս բոլորովին կազմակերպված ընկերութիւն, բայց հիմն արդէն դրված է վերոյիշված ձևով, և այս ութնամսեայ կարճ միջոցին մօտ 300 մանէթի օգնութիւն հասցրել ենք դպրոցի չունւոր աշակերտներին, առաւելապէս երգեցող խմբին:

ՇՈՒՇՈՒ ՎԵՂԵՐ

Որովհետեւ «Հայկական Աշխարհ», Շուշու քաղաքի մէջ է նորոգվում, ուստի այս անգամ ընթերցողիս քանի մի արտաքին տեղեկութիւններ կ'հաղորդենք Շուշու քաղաքի մասին, ներքին տեղեկութիւնները մի ուրիշ անգամին թող ներով:

Հարիւր տասն տարի առաջ Շուշի քաղաքի տեղը ոչինչ ժողովային բնակութեան նշաններ չեն եղած։ Ենամտչելի մի սար անտառային գաղաթով, որ մի միջոցից աւելի զառիւժայր ուղղութիւն ունի, արծիւների և զիշատիչ գազանների բնդարձակ բնակարան եղած է։ Քաղցր ջրի աղբիւր ամենեւին չկայ։ Սարի ստորոտի մէջ երկու նեղ, մութ և խոր ձորերի մէջ Քարինտակի և Խալեֆալու գետակներ են հոսում։

1747 թւին Փանահ—Ալի բէգը Նաղիր Եահից փախչելով Խորասանից բնակումէ Ղարաբաղի սահմանի Աւուր գետի հովիտների մէջ և սկսումէ երթեկներին կողոպտել։ Բայց Շիրվանի խանից փախչելով, հին Բարդա քաղաքի աւերակների մօտ գտնված բերդի մէջ է ամրանում։ Այս տեղից ևս գալիս է Հաջրուլաղ աղբիւրի մօտ գտնված Իրիս սարի մօտ Թարնակիւտ քաղաքի մէջ է ամրանում։ Այնուհետեւ հասարակ մահկանացու Փանահ—Ալի բէգը սկսեց Փանահ խան և Ղարաբաղի տէր կոչվել։ Բազմաթիւ հայազն մեկիքները չընդունեցին Փանահ խանին, նոյն իսկ Եաբու և Շիրվանի խաները հակառակորդ դարձան և Փանահ խանը բոլորովին ապահով չէր համարում իւր տեղը։ Ուստի թողեց Թարնակիւտը և Ղարաբաղի մենաւոր քարաժայռ ընտրեց զրեթէ բոլոր շուրջը ուղղաձիգ կողմերով։ Իւր հետ բնակիչներն ևս բերեց։ Այս իւր նոր աթոռանիստը Փանահ խանը Փանահաբադ կոչեց, միմիկիթ կառոյց, փորագրելով հիմնարկութեան տաբին 1167, որ փրկական 1752 է։ Այս քաղաքը յետոյ Շուշի կոչվեցաւ, մերձակայ Շուշի գիւղի անունով։ Փանահ խանի մահից յետոյ, նորա որդի Իբրահիմ խանը Պարսիկներից նեղվեցաւ։ Ապա Սահմէտ խանը խլեց նորանից Շուշին, բայց ութ օրից յետոյ սպանվեցաւ իւր ապստամբ ծառաներից։ Շուշեցիների մէջ շարունակվումէ աւանդութիւնը, թէ Սահմէտ խանի գանձը ոսկի, մարգարիտ, շատ քարեղէնների

Թաղված կան Շուշու հարաւ—արեւելեան կողմի նեղ և խոր ձորի մէջ: Իբրահիմ խանը վերադարձաւ և խոնարհելով ռուսական տէրութեանը խոստացաւ տարեկան 8 հազար ոսկի հարկ վճարել: Խանը Ժէնէրալ—Էյտէնանտութիւն ըստացաւ, բայց ուխտագրութեալ եղաւ և սպանվեցաւ: Նորա որդի Սնհաի—Ղուլի խանը նորան յաջորդեց, և Պարսկաստանի հետ կապած դաշնադրութեամբ Ղարաբաղը Ռուսիային միացաւ և Սնհաի—Ղուլի խանը Ղարաբաղի կառավարիչ նշանակվեցաւ, մինչև 1822 թիւը, երբ նա անյայտ պատճառով գնաց Պարսկաստան, և Ղարաբաղի նահանգի մէջ բոլորովին ռուսական կառավարութիւն սկսվեցաւ:

1826 թ. Եբրաս Միրզան պաշարեց Շուշին, բայց Րէուտը ազատեց քաղաքը և վանեց պարսկական զօրքը: 1840 թ.ին Ղարաբաղի նահանգը Շուշի գաւառ կոչվեցաւ: 1864 թ.ին Ալեքսանդրովի նահանգը հաստատվելու ժամանակից Ղարաբաղը նոյն նահանգի մի գաւառ դարձաւ:

Շուշի քաղաքի գիրքը բոլորովին քարոտ է, երեք կողմից ուղղաձիգ ժայռերով, միայն չորրորդ—հիւսիսային թեքված կողմից հնարաւոր է եղիլ ճանապարհ շինել դէպի Գանձակ: Քաղաքի մակերևոյթը անհարթ է, հիւսիս—արեւելեան մասը, որտեղ գտնվում է քաղաքագուն դէպի Գանձակ, 3,890 ոտնաչափ բարձր է ծովից, իսկ հարաւ—արեւմտեան մասն Արևանի քաղաքադրան մօտ, որտեղ գտնվում է, Շուշու ժայռը, 4,705 ոտնաչափ բարձր է: Իւր բարձրութեամբ Շուշին երկրորդ տեղ է բռնում Արևանի քաղաքների մէջ, առաջին տեղը Ալեքսանդրովին է, որ 5090 ոտնաչափ բարձրութիւն ունի: Քաղաքը երեք կողմից բնական անմատչելի բերդ է, չորրորդ—հիւսիսային կողմից միայն պինդ քարեայ պատ է շինված:

Շուշին սիրուն կենդանադրական շրջականներ ունի: Իւր

շրջակայ սարերից երկու ձորերով է բաժանվում, որտեղ հոսում են Քարինաակի և Խաչիճուզու գետակները: Իսկ հիւսիս — արևելեան կողմից հեռու երեւում են Ալուր գետի հովիտը, Կոնխու սարերը և Կովկասեան շղթայի ձիւնապատ զառախեւները:

Շուշու սարի բարձր դիրքը, անտառների կատարեալ պաշտպանութիւնը, որոնք դէպի վեր բարձրացող ջրային գոլորշիներ պահէին, այլ և քարաժայռոտ և խոր գետաձորերի մերձակայութիւնը իւրանց մշտական տաքութեամբ, թացութեամբ և գոլորշիներով, Շուշին մառախլապատ Ալբիոն են դարձնում, մանաւանդ գարնան և աշնան, երբ որ մէջը պատում է բոլոր քաղաքը և անթափանցիկ սիւղած է քանի մի օր շաբունակ: Ընձրեւ շատ է լինում: Շուշու կլիման ցուրտ է: Տարփան ամենալաւ ժամանակը ամառն է առանց ջերմութիւնների, և երբեմն չոր տաք աշունն: Գարունը ցուրտ է, իսկ խոնաւ ամառամաճճմեռը շատ սաստիկ է: Սովորական հիւանդութիւններն են կատառ, յօդացաւ և ոսկրացաւ:

Քաղաքի բնակիչներն են զլխաւորապէս Հայերն և Թաթարներ, և մասամբ Ռուսներն: Այս տեղի Թաթարները պարսկական ծագումն ունին: Բոլոր բնակիչների թիւը մօտ 26 հազար է, 14 հազար այրեր և 12 հազար կանայք: Հայերն մօտ 2500 տուն են:

Տեղական առուստուրը շատ սակաւ է և մանր, որովհետեւ Շուշու մէջով չկայ ոչինչ ճանապարհ: Այժմ նոր ճանապարհ է շինվում դէպի Նախիջևան, որ մեծ նշանակութիւն կունենայ առուստուրի համար: Շուշի քաղաքը համեմատաբար Ռուսիայի բոլոր հայաբնակ քաղաքներից հարուստ է իւր հարուստ բնակիչներով: Սոցա զլխաւոր պարագմունքն են առուստուր և արուստներ: Առուստուրը Պարսկաստանի հետ անուամեն ձեռագործ ապրանքով, շաքարով,

Թէյով, մետաքսով և բամբակով: Այդ առուտութիւնն առնուած հիւրօտական Այսպիսի, Լոնդոն, Մարսել և Մանչեստրի քաղաքների հետ: Բայց Շուշիցիների առուտութիւնը զիւաւոր ծիւղը տորոն և մետաքսն է, որ ծախում են Մոսկովայի մէջ: Գործարանական առուտութիւնը չկայ, զուցէ նոր սկսվի: Աշաններ երևում են:

Քաղաքը կենսական ոչինչ յարմարութիւններ չունի: Գլխաւոր անյարմարութիւնը լաւ ջրի պակասութիւնն է, թէպէտ գրեթէ իւրաքանչիւր տունը իւր ջրհոր ունի, բայց ջուրը դառն և աղի է և խմելու անպէտք:

Լաւ ջուրը բերում են քաղաքը տակաւի բեռներով մերձակայ ձորերի մէջ գտնված աղբիւրներից ջրաբերները, և ծախում են թանկ գնով: Այս մեծ անյարմարութիւնը մասամբ հեռացրեց Սէհտի—Գուլի խանի պատուարժան գուտորը, որը մօտ 12 հազար մանէթ սեփհական փող ծախսելով աղբիւրի ջուրը քաղաքի մէջ բերեց: Աշանաւոր և խելացի կին է, և մեծ յարգանքի արժանի: Բայց ջուրը մեծ չէ, և ամենքը չեն կարողանում նորանից շահվել: Ուստի քաղաքի մի բարեպաշտ հարուստ Հայ մահաբախի Անդրէաս Գեանջնեցեան, որ իւրան ի վերուստ շնորհված բարի տուրքը քրիստոնէաբար ցանկանում էր Աստուծու փառքին և մարդիկների օգտին գործ ածել, կառավարութենից խնդրած թոյլտուութիւն ստացաւ քաղաքից 15 վերստ հեռու դանված մեծ աղբիւր քաղաքի մէջ բերելու: Բարեպաշտ քրիստոնեան արդէն սկսած է իւր փառաւոր գործը:

Քաղաքը երկու մասներ է բաժանվում. վերին—Հայերի մասն և ներքին—Թուրքերի մասն: Փողոցները շատ անմաքուր են և անյարմար: Կառքեր չկան և եթէ լինէին ևս, հազիւ թէ նստողներ գտնվէին: Քաղաքի մէջ կան բաւական սիրուն տներ արտաքուստ: Հինգ հայկական եկեղեցիներ կան. Աս-

տուածածնի Սայր եկեղեցին բաւական սիրուն է միայն իւր շէնքով։ Մի ուսական եկեղեցի կայ։ Քաղաքը ունի մի հոգևոր դպրոց մօտ 300 աշակերտներով։ Դպրոցի տարեկան եկամուտը մօտ 5 հազար մանէթ է։ Քաղաքի մէջ կայ արքունի զաւառական ուսումնարան մօտ 200 աշակերտներով։ Առաւօտարումիւնը միտք ունի քաղաքային ուսումնարան հաստատելու, բայց հասարակութիւնը տարեկան 5 հազար մանէթ նուիրելով, խնդրում է այժմ, որ պրօգրիմնադիօն հաստատվի։ Օրիորդներին համար ամենեւին ուսումնարան չկայ։ Զայկական եկեղեցիներից մինը կուսաստան է, որտեղ հաւաքվում են մայրապետի մօտ 20ի չափ օրիորդներ և սովորում են հայերէն կարդալ և գրել։ Մասնաւոր ուսումնարաններ բազմաթիւ են։ Իւրաքանչիւրը ով այբ ու բէն կապել գիտէ, ժողովումէ իւր մօտ քանի մի աղաներ և աւանդումէ նոցա ամենայն իմաստութիւններ հին և նոր, ամսական 10 կօպէկով, 20 կ. 50 կ., երբեմն և 1 մանէթով։ Իբրալիր ստացօղներն սակաւ են, չկայ ոչ հեռագիր, ոչ գրադարարան, ոչ թատրօն։ Քաղաքի մէջ 3 բժիշկներ կան և մի դեղարան։ Քաղաքից 17 վէրստ հեռու անտառի մէջ դռնվում է թթու երկաթեայ ջրերի աղբիւր, ուր ամառն հաւաքվում են քաղաքի և շրջակայ տեղերի բնակիչները նոյն հանքային ջրերից օգուտ քաղելու համար։

Շուշի քաղաքի մասին այսչափ այս անգամ բաւական է։

ՎՐԻՄՏՈՍ ՅԵՐԵՒԻ Ի ՄԵՌԻՆՈՅ

Եյո հրաշալի խօսքով ողջունում են միմեանց այժմ Վրբիստոսի եկեղեցու զաւակներն։ Եյո, մխիթարվինք և ուրախանաք, եղբայրներ և քոյրեր։ Վաղցր է յարութիւնը։ Մխիթարական է մեր հաւատը։ Արչափ մեծ բաղդաւորու

Թիւն է քրիստոնեայ լինելն: Որտեղ է այնքան լոյս և կեանք, որքան որ աւետարանի մէջ է: Որտեղ է այնքան մխիթարու-
 Թիւն, որքան որ խաչի մօտ է: Ո՞վ է Փրկիչ մերի նման: Այն
 միայն մենք, քրիստոնեաներս, կրում ենք խաչ, մի միայն մենք
 և տօնում ենք յարութիւնը: Եւնանդ, որտեղ երկրային
 իմաստութիւնը մոլորվում է և չգիտէ ինչ անէ,— լուռ մէ կամ
 բողբոջումէ,— այնտեղ քրիստոնեական հաւատը առաւել ևս
 ցոյց է տալիս իւր աստուածային ներգործութիւնը,— մխիթա-
 րում է և կենդանացնում է:

Խաչը մեր գերեզմանների վերա ամենայն ինչ առում է մարդի
 նախատահանութեան մասին:

Այն բարեպաշտ կրօնաւոր Յիսուսի ծննդի տօնը փառաբա-
 նելիս ասաց թէ նոյն ժամանակից սկսում է օրը մեծանալ
 իբրև թէ նշանակելով Անթոնէհէմից բոլոր աշխարհին ծագած
 հոգեւոր լոյսի սկիզբը և առատութիւնը: «Նոյն սրգարութեամբ
 կարող ենք նկատել մենք ևս, որ Յիսուսի յարութեան ժա-
 մանակը տարվան այն ժամանակն է, երբ բոլոր բնութիւնը
 նորոգվում է և կարծես յարութիւն է առնում՝ ձմեռային
 ցրտից յետոյ: Եւր, ամբողջ բնութիւնը ողջունում է մահի
 Յաղթողին իւր մեծ նորոգութեամբ: Վարնան այսպիսի յա-
 րաբերութիւնը դէպի մեր տօնը մեծացնում է թէ տօնի ուրա-
 խութիւնը և թէ եղանակի վայելչութիւնը:

Յիսուսի յարութիւնը դառնում է մեզ համար առաւել
 հրաշափառ, երբ տեսնում ենք, որ նորա ներգործութիւնը չէ
 սահմանափակվում նաև ամբողջ մարդկային ցեղով, հա-
 պա տարածվում է բոլոր բնութեան վերա ևս: Հասկանա-
 լի է ուրեմն ինչ է նշանակում, երբ սուրբ եկեղեցին երգում է
 թէ Յիսուսի յարութեամբ ուրախացած են երկինք և եր-
 կիր և ամենայն սանդարամեաներ: Փրկչի յարութիւնը ճշմար-
 տապէս տիեզերական տօն է: Երովհետև Վաղգոթայի վերա

Ըստուծու հետ, Էռաքեալի խօսքով, հաշտվեցաւ ամբողջ աշխարհ (Աղոթ. 1, 20):

Սակայն այս տիեզերական տօնը մեզանից դուրս կ'նայ, եղբայրներ և քոյրեր, եթէ մենք չենք մուծանի նորան մեր սրտի մէջ: — Մեր շուրջ բոլորը կնորոգվի, իսկ մենք հին կ'նանք, եթէ չենք աշխատի նոր լինելու: Մայեցէք բնութեան երեսին. բոլոր երկրի համար գարուն է, բոլորը ծաղկում է և գեղեցկանում է, իսկ չորացած ծառերն այժմ ևս մերկ են և անձռնին, և իւրանց տեսքով խանգարում են բնութեան գեղեցկութիւնը: Մոյն և մեղաւոր հոգիներն. նոքա չորացած ծառերի նման մեռած կ'նան, երբ ամենայն ինչ կնորոգվի: Եւ որովհետեւ Եղիմի մէջ ամեն բան բարետես պիտի լինի, ուստի մեղաւոր հոգիների հետ նոյնպէս կվարվին, ինչպէս որ պարտիզպանները վնարվում են չոր ծառերի հետ այսինքն նոքա կկտրվին և կձգվին կրակի մէջ: Փրկիչը միանգամ մեռաւ և յարութիւն առնելուց յետոյ նա այլ ևս չէ մեռնում, իսկ յարութիւն մենք տօնումենք ամենայն տարի: Տօններ ուրիշ և աշխատանք, որ մեր մէջ ամեն ժամանակ յարութիւն առնէ մեր Փրկիչը, աշխատանք որ մեր խղճի առաջ մեռած թաղված չլինի Յիսուս: Քրիստոսի անուն կրելով մեր վերա, Քրիստոսին մեռած չկրենք մեր սրտի մէջ մեր գործերով: Պէտք է, եղբայրներ և քոյրեր, կարևոր է նորոգվիլ, եթէ ճշմարտապէս հաւատում ենք և սիրում ենք Յիսուսին, և կհանքի ջուր խմելով, շնորհի արեգակն փայլելով չնանք անպտուղ, Էւետարանի թգեւուն պէս չորանալուն չդատապարտվինք:

Եյսօր մեծ տօնի համար մենք զարդարվում ենք, մութ զգեստը պայծառ հագուստի ենք փոխում: Եյսպէս և փայլէ: Եյսօր սուրբ եկեղեցին ևս, իբրև թագուհի, բոլորովին ոսկով և արծաթով է փայլում: Բոլոր եկեղեցին քաղցր անուշահոտութիւն է բուրդում և անթիւ վառված մոմերն կար-

Ճես արեգակի պայծառութիւնն են տարածում տաճարի մէջ, Ապա ուրեմն ամօթ է և անվայել մեզ ևս — նորա զաւակներին հին հագուստով մնալ: Բայց արտաքին զարդերն հոգալով, առաւել ևս հոգանք ներքուստ զարդարվելու մասին, մարմնի հագուստը փոխելով, փոխենք մեր հոգու հագուստն ևս:

Ոչ ապաքէն սպիտակ զգեստը չէ ծածկում հոգու սեւութիւն, և սրտի չարութիւնը ոսկու տակից ևս երևումէ: Մանաւանդ որ մարմնի զարդարումն մեզ շատ նեղութիւններ և ծախսեր է արժում: Իսկ հոգին կարօղ ենք հեշտ և շուտ զարդարել, Արժէ միայն աղաղակել առ Լստուած, և նա մեզ նոր սիրտ կտայ: Արժէ միայն զոջման կաթիլ մի աչքից ցայտել, և մեր հոգին իբրև ձիւն կսպիտականայ:

Անհրանձանք ուրեմն, եղբայրներ և քոյրեր, այսօրեան հանդէսով, զրկենք միմեանց սէրով, մեզ ատօղներին բոլորը ներենք յարուցեալ Փրկչի անունով, աղաչենք նորանից մեզ բարոյական յարութիւն և կեանք, և սկսենք շրթունքով և սրբտով երգել: Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց, մահուամբ զմահ կոխեաց, և յարութեամբ իւրով մեզ կեանս պարգևեաց: Ամա փառք յաւիտեանս: Ամէն:

ԵՐԿՈՒ ԽՕՄԲ ԳԼԵՐԵՒԵՂԻ ԳՊՐՈՅԻ ՄԷՍԻՍ:

Ներկայ 1874 թուականը նշանաւոր տարի համարվելու է Ղարաբաղի համար, և երկար ժամանակ պիտի յիշվի բոլոր ճշմարտասէր անձների սրտերում:

Մեր Հոգեւոր Դպրոցը, որ Ղարաբաղի առաջադիմութեան ներկայացուցիչն է, վաղուց արդէն զրկված լինելով վեր արժանաւոր Ա. Երատեսչից, հիւանդի պէս ընկած էր և սպասումէր մի հմուտ բժշկի: Լստուածոյ ողորմութեամբն բժիշկն եկաւ, թէև տասն տարուց յետոյ:

Զ. Խորէն Ս. Ստեփանէն մեծ ներդրեալմբ հոգաց թէ
 զպրոցի և թէ ուսուցիչների արտաքին և ներքին բարեկար-
 գութեան մասին, որով ուսումնարանը մի քանի ամսում կա-
 րողացաւ փոխել հասարակութեան դէպի վատը ունեցած
 կարծիքը թէ ուսուցիչների և թէ ուսումնարանի վերաբերու-
 թեամբ և արժանացաւ հասարակութեան համակրութեանը:
 Այս առաջին և մեծ հոգսից փոքր ինչ թէթեանալով, ու-
 շաղրութիւն զարծրաւ Ղարոցի աղքատ աշակերտների վի-
 ճակին, որոնք զուրկ էին ոչ թէ միայն դասական պարա-
 զաններից, այլ մինչև անգամ հագուստից: Տեսուչը, փտահ
 լինելով Զոգաբարձութեան համակրութեանը, առաջարկեց
 այս չքաւոր աշակերտների դառն վիճակը փոքր ինչ թե-
 թեացնելու խնդիրը: Վանձապիտ Զոգաբարձուն քանի մի
 օրի մէջ ժողովելով 100 մանէթ յանձնեց Զ. Խորէնին, որ
 հոգայ չքաւորների պիտոյքը, այնպէս և կատարեցին միա-
 սին: Ղոյնպիսի մարդասիրական գործ կատարվեցաւ և մեծ
 պատին, երբ Զ. Խորէնը իւր քարոզներով շարժեց ժողովր-
 դի ողորմածութիւն և ժողովեց երեք եկեղեցիներում 135
 մանէթ, որով դատական ծախսեր հոգացվեցան նոյն չքա-
 ւորների համար: Յիշելու է, որ Պ. բժիշկ լթաբէկեանի
 տանը 5 պարոններ մարդասիրաբար նուիրեցին 31 մանէթ
 յօգուտ երգեցողների Ղարոցի երգեցողութիւնը այժմ շատ
 զոհացուցիչ է, ընտիր խումբը բաղկանում է 24 աշակեր-
 տից, որոնք շաբաթ երեկոներին, կիւրակէ և հանդիսաւոր
 օրերին քաղաքիս հինգ եկեղեցիներից մինում իւր քաղցրա-
 ձայն ժամերգութեամբ հրաւիրումեն դէպի եկեղեցի մեծ բազ-
 մութիւն: Իւրաքանչիւր եկեղեցում չլինելով շատ և հա-
 սակներին յարմար շապիկներ, սկզբում մեծ անյարմարութիւն
 էր ստանձանում: Երրա առաջը առաւ քաղաքապետին Պարոն
 Մարգարէ Ղուկեանը, որ իւր պէս ուսումնասէր պարոնն:

րից ժողովեց գումար, կարել տուաւ նոցա համար արժանաւոր շապիկներ: Մեր քաղաքի մէջ սա հասարակական համակրութեան նշաններ կ'համարվին, ուստի և հարկաւոր համարեցի շնչտելով նշանակել այս փաստերը: Թէ՛ այս մասին և թէ՛ մեր դպրոցի այժմեան բարեկարգութեան լուրերն հրատարակած է քանի մի անգամ „Մշակ“, լրագիր, թէ և համառօտելով միշտ: Հնորհակալութիւն ուրեմն „Մշակին“, որ չէ կամեցել ճշմարտութիւն թագցնել:

Իմ կողմից քաղցր պարտք եմ համարում շնորհաւորել „Հայկական Աշխարհ“, օրագրի կրկին հրատարակումն, և այն — Հոլի քաղաքում:

Ներկայ ապրիլին քաղաքիս հասարակութիւնը լսելով Կովկասեան Փոխարքայի դէպի Բաքու ուղևորելը, պատգամաւորներ ընտրեց ղեկավարելու Մեծ Իշխանին թուրքերէն իջեանում: Այնտեղ պատգամաւորները ներկայանալով Պ. Նահանգապետի ներկայութեամբ խնդրամատոյց եղան յայտնելով հասարակութեան ցանկութիւնը քաղաքում պրօզիմնագիծն հաստատելու, առաջարկելով հասարակութեան կողմից պրօզիմնագիծին տարեկան հինգ հազար ռուբլի օժանդակութիւն: Նորին Բարձրութիւնը յարգելով հասարակութեան ձգտումն դէպի լուսաւորութիւն, խոստացած է անուշադիր չթողնել խնդիրը:

Քաղաքացի մահտեսի Անդրէաս Գեանջեցեանը խնդրած է կառավարութեանց թոյլտուութիւն քաղաքս մեծ ջուր բերելու շրջակայ տեղից, և սորա համար 50 հազար մանէթ պատրաստ է ծախսել բարեպաշտ Պարոնը: Կառավարութիւնը թոյլատրած է, և Փոխարքան ևս զօհունակութիւն յայտնել բարեհաճած է նոյն պատգամաւորների առաջ:

Այս իրողութիւնները նշանաւոր են համարել տալիս այս տարին Ղարաբաղի համար:

Մեր քաղաքի ամբողջ բարեսէր հասարակութեան կարծիք
և ցանկութիւն լինելով խնդրում եմ նամակիս տեղ շնորհել
,,Հայկական Աշխարհի,, մէջ:

Գ. Տ. Ղ.

ՕՒՆԵՆՕՒՆ ԼՈՒՐՆԵՐ

Յիւրիսից ժէնէվի լրագրին այսպէս են գրում. ,,Մի
շատ հիաաբբիւր նորամուտք, որ հասարակական ուշքը պի-
տի զրաւէ անշուշտ, նաև հեռուից, կարծես պիտի իրա-
գործվի, և ընտրած է մեր քաղաքը իւր առաջին փորձի հա-
մար: Տեսնենք — որքան կյաջողէ:

Խնդիրը մարմիններ այրելու մասին է, որ այս օրերս քըն-
նվումէր հրապարակաբար մեր մէջ: Խնդիրը քննօրնների մէջ
նշանաւոր էր նոյնպէս մի քահանան, որ մեկնեց թէ կրօնը
գործ չունի դիակները ոչնչացնելու սովորութեան հետ, թէ
կեկեցական ծէսերը կարող են կատարվել այրման ժամանակ
նոյնպէս, ինչպէս կատարվում են թաղման ժամանակ: Այն-
ղեցու վարդապետներից ոչ ոք չէ ասում թէ յալութեան
օրը այրված մարմինը չէ կարող կենդանանալ: Գործը վերջա-
ցաւ ընկերութիւն մի կազմվելով, որի անդամները ցանկու-
թիւն են յայտնում, որ իւրանց մահից յետոյ մարմինները
այրվին:

Բացի այն ընդհանուր մտքից, որ զանումէ, մանաւանդ
Խալայի մէջ, բազմութիւն և ջերմեւանդ հեռօրներ թէ
այս այրումն հասարակական առողջութեան կարևոր խնդիր
է և թէ կարևոր է թաղումն վերջացնել և թէ թաղումն
փոխանակելու է քիմիական հնարներով մարմինները կը
դարձնելով, զանազան հանգամանքներ օգնեցին այս նոր եղա-
նակի և մտքի տարածվելուն:

1848 թին Յիւրիւր իւր ժողովրդի 3 կամ 4 վիճակի համար որոշեց շատ լաւ դիրքով մի գերեզմանատուն սակաւ ինչ խոնարհված գէղի գրօսարան և հռչակաւոր տեսարանով : Գերեզմանատունը այսօր դրիթէ լցված է և այս օրերս քննութեամբ վճռվեցաւ, որ հին գերեզմանները բացվին, այսինքն 1848 թից յետոյ, տեսնելու թէ ինչ աստիճանին հասած էր լուծուէն և թէ հնարաւոր կլինէր արդեօք նորէն բանալնէլ գետինը : ,

Օարմացմամբ, գրիթէ սարսափելի զգացմամբ ճշգրտեցին, որ զիականքը դեռ ևս ամբողջ պահպանված էին, գրիթէ անելծ կերպով կարծես թէ ձուլված են եղել մոմից և նոր դմսված մարմիններին նման : Անկասկածելի է որ այս տեսակ հանգամանքների մէջ այլ ևս չէին կարող մտածել գետինը փորելու, և քաղաքի ծայրերին գտնված մեծ հողեր զընեցին, կենդրոնական մի գերեզմանատուն շինելու : Այս գէպից է ահա որ այժմ նորէն ծագեց և մանրամասնաբար քննվեցաւ մարմինները, օրէնքի իրաւունքով, այրելու խընդիրը : ,

Լօնդօնի մէջ մօտերումն „Պօղ կանանց խնջոյք“, կազմեց Նէդ—Րայտը, որ երբեմն հռչակաւոր գող էր, իսկ այժմ թողած է այս պարապմունքը և նուիրած է իւր գործունէութիւնը իւր նախկին ընկերներին ուղղելուն : Խնջոյքին հաւաքվեցան 200 աւելի հրաւիրվածներն, որոնց ուղարկված էին անուանական տոմսակներ այնպիսի մակագրութեամբ թէ խնջոյքին մասնակցելու հրաւիրվում են միայն նոքա, որոնք գոնէ միանգամ դատի տակ են եղել գողութեան համար : Բացի թէյից, հիւրերին խոստացել էին հաց և կերակուր : Պօլիսիան խոստացաւ, Նէդ—Րայտի խնդրով, ձեռն

չտալ նորա հիւրերին: Հիւրերը իւրանց հագուստով վկայում էին, որ գողութիւնը տնշահաւետ արուեստ է: Նոցա մէջ ամեն հասակի կանայք կային 18 տարեկանից սկսած մինչև 70: Նոցանից մին կարող էր վարչականներով ապացուցանել, որ 35 անգամ գատաստանի տակ է ընկել: Նաշը շատ համեստ և հոտարակ էր: Սեղանի վերա ոչինչ մեծագին իրեր չէին գտնուում: Նաշի վերջում Նէդ—Րայտը ծառ ասաց, որով յայտնեց իւր դիտաւորութիւնը 2,500 ֆունտ ստերլինգի ստորագրութիւն բանալու, Լոնդոնի շրջակաների մէջ գոյերի համար եկեղեցի շինելու նպատակով: Յետոյ ծառասացը խօսեց ընտանեկան կեանքի քաղցրութեան և այն հասարակական դրութեան օգուտների մասին, որից նա շահվում է, իւր նախկին պորապմունքը թողնելուց յետոյ: ,Ապատահէր, ասաց նա, որ հրե փողոցի մէջ դուրս կգնայի կնոջս հետ, նորա մի աչքին կամ երկուսին ևս պիտի վնասէին: Իսկ այժմ նայեցէք նորան ինչպէս լաւ հագնված է: Բայց կար ժամանակ, որ նա ձեր վերջին կնոջից ևս աւելի վատ էր հագնվում, ես ևս անթիւ կարկատտոված վարտիկով էի շրջում: Նէդ—Րայտը յորդորում էր իւր ունեւորները կանանց որքան կարելի է շուտ թողնեն իւրանց թշուառ կենցաղավարութիւնը, և հրաժարական ողջոյն տալիս նոցա մի մի հաց բաժանեց, իսկ խոստացած կերակուրը, իւրանից անկախ հանգամանքների, պատճառով չկարողացաւ բաժանել:

—Եւթիկայի Նիւ—Իօրկ—Հերալդ լրագիրը գնել է ահագին տպագրական մամուլ, որ լրագրի 2 երեսն ևս միանգամից է տպում և մի ժամի մէջ 20 հազար օրինակ է պատրաստում: Եյս մեքենան կառավարելու համար միայն 3 մարդ

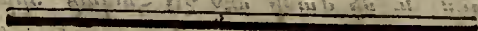
բաւական են: “Հերալդը, հաշուեմէ, որ մեքենան նորան
62,500 մանէթ տնտեսութիւն պիտի անէ:

Ուշիւ դէ Ղեօ Մօնդ օրագրի մէջ մի բաւական յայտնի
հեղինակ Բօդրիլեար յանդիմանումէ այն հեղինակներին, որոնք
շռայլութեան դէմ են: Բօդրիլեարը պաշտպանումէ շռայլու-
թիւնը, ապացուցանելով, որ շռայլութիւնը քաղաքակրթութեան
ուղեկէց է և աշխատումէ համոզել ընթերցողներին, որ հին
ժամանակը փոքր առաւել անմիտ կերպով էին ծախում
քան թէ այժմ: Միայն թէ այժմեան ծախսերի ներբողաբանը
մոռանումէ, որ հին յոյնն և հռոմայեցուն առաւել ներե-
լի էր վատնել մեծամեծ գումարներ վայրենի կամակատարու-
թիւնների վերա քան թէ այժմեան մարդին, որի աչքի առաջ
մեծամեծ կրեոյթներ են կատարվում և բարձր խնդիրներ են
շարժվում: Աստուծոյ, որ շռայլութիւնը այժմ միջին և
մանաւանդ ստորին դասի մէջ է տարածված: Մի և նոյն ժա-
մանակ սորա պատճառը բանւորներին յանկարծ վարձ աւե-
լացնելն է համարում, և խորհուրդ է տալիս, որ արուեստա-
ւորների վարձը ոչ յանկարծ, այլ աստիճանաբար հետզհե-
տէ աւելացնելին:

Աշխարհիս մէջ ամենափոքր լրագիրը Ժապօնի Հակնդա-
դէ քաղաքի մէջ է հրատարակվում: Աժրոյջ լրագիրը իւր
վերնագրի և հրատարակողի ստորագրութեան հետ միասին
20 առդից է բաղկանում:

ՈՐ ԷԼԵՆԻՍԵՅ ԻՐԻՍՏՈՆԵՆԿԵՆ ՈՒՍՈՒՄՆԵՐ

Բրիտանիական ուսումնական գլխավորագէտ Է. Լատտաճ Ծանաչել, հաւատալ, յուսալ, սիրել և պաշտել իւրան հոգով և ճշմարտութեամբ: Կեանքի բոլոր կանոնները և կրօնի բոլոր ճշմարտութիւնները վերաբերւում են հաւատին, յոյսին և սէրին:

Բրիտանիական ուսումնական գլխավորագէտ Է. Լատտաճ յայտնեց մարդիկներին: Սա երբէք մի՛ մոռանաք: Եթէ կարդումէք, կամ լսումէք քրիստոնէական ուսումնական խօսումէք կամ մտածումէք նորա մասին, մի՛ մոռանաք որ դուք կարդումէք, լսումէք, խօսումէք, մտածումէք այն ուսման վերա, որը ինքն Լատտաճ սովորեցրած է մարդիկներին: Բայց ի՞նչպէս յայտնեց Լատտաճ մարդիկներին իւր ուսումը, ի՞նչպէս տարած վիցաւ դա մարդիկներին մէջ և հասաւ մեզ:

Օնանգան կերպով էր յայտնում Լատտաճ իւր ուսումը մարդիկներին. ոմանց երևում էր մարդիկ կերպարանքով, ոմանց հետ խօսում էր աներևոյ ծագէս, ոմանց աւանդում էր տեսիլներէ մէջ, ոմանց սուրբ Հոգով: Եւս կերպով յայտնւած ճշմարտութիւնները և կանոնները անցնում էին յետոյ բելլամաքի մի մարդից միւսին: Հայրը պատմում էր իւր գաւազներին և թոռներին, սորա ևս պատմում էին իւրանց գաւազներին և թոռներին, և այսպէս տարածւում էին և մնում էին մարդիկների մէջ: Եւամից մինչև Նոյ, Նոյից մինչև Երամհամ, Երամհամից մինչև Իսահակ և Յակոբ, և սոցանից մինչև Մովսէս: Եւս Ժամանակ ոչ ինչ գիրք չկար, և կարօղանում էին առանց գրքի մնալ, որովհետեւ մարդիկ շատ երկար էին ապրում: ոմանք օրինակ 800 տարի էին ապրում և աւելի ևս: Ուրեմն մի և նոյն մարդը մի և նոյն ճշմարտութիւններ և կա-

նոններ կարող էր լսել ինքն և պատմել ուրիշներին ամբողջ հարիւրաւոր տարիներ: Բայց երբ որ Սովսէսի ժամանակ մարդիկ սկսեցին արդէն պակաս ապրել, աւելի շուտ ծերանալ և շուտ մեռնել, Աստուած պատուիրեց Սովսէսին ամեն բանը զրել: Թէ ուրիշներից լսածը, թէ աւանդութեամբ իմացածը և թէ Եւրանից անմիջապէս անձամբ լսածը: Եւ Սովսէսը զրեց այս կերպով հինգ զիւրք, Աստուծու ազդեցութեամբ: Սովսէսից յետոյ բարեպաշտ մարդիկ սկսեցին անգաղափար զրել: Բոլորը, ինչ որ յայտնուէր նոցա Աստուած սուրբ Հոգով: Այն բարեպաշտ մարդիկ մեծ մասամբ կոչվումէն մարգարէներ, որովհետեւ նոքա և մարգարէանումէին, այսինքն գուշակումէին ինչ որ լինելու էր: Այս կերպով զրվեցան Հին կտակարանի զրքերը թւով 47: (Ատակարան բառը նշանակումէ կտակած այսինքն այն ուսման պատմութիւնը, ինչ որ կտակեց կամ աւանդեց մեզ Աստուած):

Այսպէս էր տարածվում Աստուածային ուսումն մինչև Յիսուսի գալուստը: Այն կերպով տարածվումէր Յիսուսի գալուց յետոյ ևս: Յիսուսը ինքն օչինչ չէր զրում, այլ սովորեցնումէր բերանացի, խօսելով: Աս ուսումը աւանդումէր ամենքին, մանաւանդ իւր ընտրված աշակերտներին, որոնց և ուղարկեց քարոզելու քաղաքների և գիւղերի մէջ: Այս է պատճառը որ նոքա առաքեալներ այսինքն ուղարկվածներ կոչվեցան: Յիսուսի երկինքը համբառնալուց յետոյ առաքեալները սուրբ Հոգին ստացած, քարոզումէին աստուածային ուսումը, պատմումէին Յիսուսի կեանքը նախ նոյնպէս բերանացի, իսկ յետոյ—զրաւոր կերպով: Այսպէս զրվեցան նոր կտակարանի զրքեր, որոնց թիւը 27 է: Աոր կտակարանը կոչվումէ նոյնպէս Աւետարան: Մարգարէների և առաքեալների գրված գրքերը միասին կոչվումէն Աստուածաշունչ զիւրք: Ուրեմն ահա ինչպէս տարածվեցաւ Աստուածային ու-

սուսն և հասաւ մեզ . նախ բերանացի աւանդութեամբ յետոյ գրութեամբ:

Ուրեմն կար ժամանակ որ ինքն Մատուած էր սովորեցնում մարդիկներին, ինքն Մատուած էր ասում թէ մարդիկ ինչին պիտի հաւատան, ինչպիտի գործեն, ինչպէս պիտի վարվեն: Սոր ժամանակ որ Մատուածու որդին էր սովորեցնում: Եւ կար ժամանակ, որ առաքեալներ էին սովորեցնում: Իսկ այժմ ո՞վ է սովորեցնում: Այժմ սովորեցնումեն եկեղեցու հովիւները, որոնց ինքն Մատուած ընտրած է և կարգած, և այս հովիւները ոչ թէ իւրանց ուսումն են սովորեցնում, այլ Մատուածային ուսում: Ուրեմն Մատուածու խօսք ձեզ յայտնող հովիւներին լսելու ժամանակ զուք իբր Մատուածուն էք լսում, Յիսուսից էք սովորում, առաքեալների հետ էք խօսում:

Ուստի գոհանանք Մատուածուց, որ մեզ հասաւ նորա փրկարար ուսումը, և լսելով ու կարդալով նորա սուրբ խօսքը, երգենք միշտ Մորան. փառք քեզ, Մատուած, փառք քեզ:

Մատուած ինքն պատուիրած է մեզ, որ նորա ճշմարտութիւնները և կանոնները լցնեն մեր հոգին, լինին միշտ մեր մտքի և սրտի մէջ, մեր յիշողութեան և երեւակայութեան մէջ: Մորա անդադար և ամեն տեղ պիտի լինին մեր աչքի առաջ, թէ տանը, թէ ծանապարհին, թէ նստելիս, թէ գնալիս, թէ պառկելիս թէ վերկենալիս: Եւ մենք ամեն օր և ամեն ժամ պիտի կրկնենք քրիստոնէական ուսումն, բայց մենք անդադար մոռանումենք նորան: Քրիստոնէական ուսումն լոյս է մեր մտքի համար, կերակուր է մեր հոգու համար, գանձ է մեր սրտի համար. ամեն բան նորա մէջ կայ ինչ որ կարեւոր է մեզ համար: Ուստի, կասեմ Պիտրոս առաքեալի խօսքերով, ես միշտ այս բաները մտքերդ ձգելու համար զանցառու չեմ լինի, թէ և գիտէք և հաստատված էք այս ճշմարտութեանս վերա: Եւ իրաւունք եմ համարում, թէ

քանի որ այս մարտիս մէջ եմ, միտքդ ձգելով պիտի ձեզ զարթեցնեմ (Բ Պետ. 1, 12, 13):

Ուրեմն կրկնեցէք, մտածեցէք միշտ քրիստոնէական ուսման վերա: Կերակուրը այն ժամանակ է մեր մարմին և արիւն գառնում և մեզ օգտաւէտ լինում, երբ մենք բոլորովին ծամուժենք նորան: Ուսումն ևս—մեր հոգու կերակուրը—այն ժամանակ է միայն ընդունւում մեր մտքի և սրտի մէջ, երբ մենք նորա մասին մտածում ենք: Ըստել լաւ կանէք, եթէ ձեր լսած կամ կարդացած ուսումը ուրիշներին կ'ապտմէք: Ինչ որ ուրիշներին մենք պատմում ենք, նա առաւել հաստատ կերպով տպաւորւում է մեր յիշողութեան մէջ: Եւ այստեղ երկու օգուտ կ'լինի. ինքնեկող ևս կ'իմանաք, ուրիշներին ևս կ'սովորեցնէք, երբ կ'ապտմէք այն, ինչ որ լսած էք կամ կարդացած: Քրիստոնէական ուսման վերա կարդալով և մտածելով, մենք կսկսենք քրիստոնէաբար ապրել, և ոչ թէ անունով միայն քրիստոնեայ կոչվիլ:

Ով քրիստոնէական ուսման մասին չի կարդայ կամ չի լսի, նա շատ անգամ քրիստոնէաբար չի վարվի: Մեր ամենքիս կեանքը կբարւոքվի անշուշտ, եթէ մենք աւելի կարդանք, լըսենք, խօսենք, մտածենք քրիստոնէական ուսման վերա: Եւ մենք ինչ քրիստոնեաներ կարող ենք լինել, եթէ մենք քրիստոնէական ուսումն չենք իմանայ:

Ուրեմն դարձեալ կրկնում եմ. կարդացէք, լսեցէք, խօսեցէք, մտածեցէք յաճախ քրիստոնէական ուսման մասին. շաբաթ կրկնոնք և կիւրաիկ ու մեծ տօն օրերն: Ետուն ու տաճարը գնալով, ուշադրութեալ լսեցէք ինչ որ կասեն կկեղեցու մէջ և ճիշդ կերպով կ'իմանաք Յիսուսի ուսումն և կանոնները, և կսկսէք անշուշտ այն ուսման և կանոնների համեմատ կեանք վարել:

Հատ անգամ տեսնումենք, որ ամպի մէջից թափվումեն երկրի վերա անձրեւ, ձիւն և կարկուտ: Ամպի մէջից դուրս են թռչում նոյնպէս կայծակ և որոտումենք: Այս անգամ կայծակի վերա խօսենք: Կայծակը ամպից վայրէ ընկնում առհասարակ հրեղէն նետի նման: Թեամբ կամ երկրի վրա կամ ջրի մէջ: Երբ նա խփումէ տներին կամ կալերին, այրումէ նոցա: Հատ անգամ պատահումէ, որ նա ստանումէ անասուններ, մարդիկ, եթէ սոքա նորա վայր ընկնելու տեղն են պատահում: Երբեմն ևս կայծակը լոյսի պէս երեւումէ և արագութեամբ անհետանում: Այլ միջոցում նա լուսաւորումէ շրջուցիւ արծաթանման լոյսով երկնքի մեծ կամ փոքր տարածութիւնը: Կայծակի այդ օրինակ երեւելուց քնաս չէ լինում: Կայծակից յետոյ, կամ իսկոյն նորա փայլումից յետոյ, կամ բաւական միջոց անցնելուց յետոյ, կայծակն եղած տեղից, հեռաւորութեանը նայելով, որոտումէ ամպը:

Բացատրելու համար թէ ի՞նչ բան է կայծակը և որոտը, կատարենք մի փորձ, որի միջոցով խելացի մարդիկ հնար են դառն կայծակը նորա ամպի մէջից դուրս թռչելուց պռաջ, նոյն իսկ կայծակի ժամանակ, անցկացնելու երկրի մէջ, և նորան նոյն ուղղութիւնը տալու, ինչպէս որ կցանկայ մարդս: Այս փորձի միջնորդութեամբ կարողացել են տեսնել կայծակը մի կամ քանի մի սառէն հեռաւորութեամբ:

Արեւիկացի Ֆրանկլինը, անցեալ դարի մէջ, 1752 թվին, նախ քան կայծակը, բայ է թռչել իւրանից հնարած ասանձին ձեւով շինված մի օձ: Ֆրանկլինի օձը այն օձերի նման, որ երեսներն քամի եղած ժամանակ բաց են թողնում, եղել է մետաքսից երկաթեայ սուր ու բարակ ձողով: Երբ օձը բարձրացել էր խիստ կայծակնայտ ամպի

րի մէջ, և անձրեւը թրջել էր ձողը, նա նկատել էր որ ձողի ծայրին կապված երկաթեայ բանալիքից դուրս էին ցայթքում մանր կայծեր թոյլ ճայթմունքով, բանալիքին մատով դիպչելու ժամանակ:

Գրեթէ մի ևնոյն ժամանակին մի ուրիշ Ֆրանսիացի գիտնական Դը—Բօմա արձակել է մի և նոյն տեսակ օձ այն միջոցին, երբ երկնքի վերա կայծակնացայտ ամպեր են եղել: Բաց թողած օձի պարանը փաթաթված է եղել երկաթեայ շարով և երկաթեայ խողովակին կապված: Այս խողովակի ծայրն ևս պնդացրած է եղել գետնից մի փոքր բարձր: Վայծակը աննկատելի կերպով ցածանալով ամպից լարի վերայով, հաւաքվումէր երկաթեայ խողովակի վերա և նորանից դուրս էր ցայթքում գետնի մէջ հրեղէն մեծ շաւիղներով կամ գծերով սաստիկ ճայթմամբ:

Այս փորձի համար գործ դրված երկաթեայ լարով աւելի մեծ հրեղէն շաւիղներ ստացվեցան քան թէ առաջ կաննիփի պարանով: Եթէ կարելի լինէր ամպից բոլոր կայծակը խլել և գետնի մէջ անցկացնել, այն ժամանակ երկաթեայ լարով կայծակը վայր կբերվէր վերևից ներքև գետնի վերա և կարելի կլինէր ուղղել նորան այն կողմը, որտեղ նա ոչ ոքին վնաս չէր կորոզ հասցնել: Բայց մենք այդ չենք կարողանել, թէև կարողանումենք կայծակի մի մասը հեռացնել ամպից և մօտ տեղից քննել կայծակը փոքր ձևով: Փորձի ժամանակ նկատել են, որ երկաթեայ խողովակից մի սաժէն հեռաւորութեամբ դրված յարդը քաշվումէր դէպի խողովակը, իսկ կայծակի սաստկացած ժամանակը—42 սաժէն հեռաւորութեամբ: Վայծակի սկսվելուց առաջ մինչև անձրևի դալը, երբ օձը թռչումէր կայծակնացայտ ամպի մէջ և կայծակը դեռ ամպից չէր դուրս թռել, այլ միայն աննկատելի կերպով վայր էր գալիս երկաթեայ լարի վերայով և նորա ծայրից երկաթեայ խողովակով դուրս

էր թուշում դետնի մէջ, բոլոր ներկայ գտնվողներն փորձի ժամանակ կարողացել են կայծակը տեսնել հրեղէն շաւղի ձեւով և լսել են մի և նոյն ժամանակ ճայթմունք: Այս հրեղէն շաւղիը, որ վազումէ դէպի գետին, նոյն իսկ կայծակն է, որ մենք տեսնումենք, իսկ ճայթմունքը այն որոտումն է, որ շատերին այնչափ զարհուրելի է թւում:

Փոթորիկն սկսվեցաւ, անձրև սկսեց գալ, և նկատում էին, որ որքան օձը աւելի կայծակնաւոր ամպերի մէջ էր լինում, այնքան աւելի մեծանումէր հրեղէն շաւղիը և վերջը հասաւ 1 և կէսից մինչև 2 վերջօր հաստութեան և 1 սաժէնից աւելի երկարութեան, մի և նոյն ժամանակը ճայթմունքն ևս մեծանումէին: ()ձը նախ քան կայծակի վերջանալը սաստիկ անձրևից և կարկտից վայր եկաւ: Այսպիսի օձերը շատերը շատ անգամ բաց են թողած կայծակի ժամանակ: Այդ հրեղէն շաւղիը ոչ միայն այրումէ ծառը, այլ և կարօղ է հալեցնել գետին, մետաղներ և սպանել ամենայն անասուն և մարդ: Այն պատճառ փորձից տեսանք, որ մօտ տեղից նայելիս հրեղէն շաւղի հետ լսվումէին ճայթմունքն ևս: Բայց փոթորիկի ժամանակ մենք սովորաբար լսումենք որոտումները կայծակից յետոյ, որովհետև կայծակը լինումէ երկրից շատ բարձր ամպերի մէջ: Ամպերը երկրից դանազան հեռաւորութեամբ են լինում: 15 սաժէնից սկսած մինչև 8 կամ աւելի վերստ: Բայց նկատել կարելի է, որ օդի մէջով ձայնը այնպէս շուտ է հասնում, ինչպէս լոյսը: ()Երևակ եթէ մենք կանգնենք բաւական հեռաւորութեամբը (կ'ս վերստ հեռու) այն թնդանօթից, որից արձակումեն, այն ժամանակ մենք նախ լոյսը կտեսնենք և յետոյ արդէն կլսենք թնդանօթին արձակման ձայնը, թէպէտ իսկապէս թէ լոյսը և թէ ձայնը միևնոյն բօլէրի մէջ են ծագում վառօդի յանկարծակի բորբոքվելոց:

()ձի միջոցով արած փորձից երևումէ, որ երկաթեայ լարի

վերայով կարելի է կայծալն անցկացնել գետնի մէջ այն տեղ, ուր մենք կկամենանք, ուրեք է կարելի է նորան բոլորովին անվնաս դարձնել։ Ստուգել են որ երկաթի ու պղնձի վերայով մանաւանդ արագութեամբ է անցնում կայծալը, առանց փնտս ինչ հասցնելու նոցա, զուցէ թէ ամենաբարձրին հաւելցնէ լարի ծայրերը մտնելու և ելնելու տեղերն։ Եյս պատճառով ահա շանթարդիներն շինում են երկաթից և պղնձից։ Եւ նոյնը երեք կամ աւելի սաժէն բարձրութեամբ, երկաթեայ ձող սուր և նեղ վերին ծայրով և այն ծայրը լինում է լրանոսկուց (պլատինա—արծաթի նման մի մետաղէ, շատ վարժր և հալին շատ դժուար է)։ Եյն ձողը կանգնեցնում են տան ծածկի վերայ։ Կանգնած ձողի վերայ կուցնում են երկաթեայ լարը, որը տանիքից դաժ գալով ծայրը խրում են բաւական խոր խոնար գետնի մէջ կամ առանել ևս լաւ ջրհորի մէջ։ Ուրեմն երկաթեայ ձողի վերին ծայրը անընդհատ միաւորված է երկաթով ջրհորի կամ գետնի հետ։ Սա է ահա շանթարդի։ Եյս երկաթեայ ձողը պաշտպանում է կայծակից, բայց ոչ թէ որոտմունքից և որոտմունքն ոչինչ փնտս չէ կարող բերել, որովհետեւ նա ձայն է,—այրօղն և սպանօղն այն հրեղէն շաւիղն է—կայծակը։

Եյս երկաթեայ ձողերը պաշտպանում են կայծակից այն շինութիւնները, որոնց վերայ նոքա կանգնեցրած են. որովհետեւ երբ կայծակն ագայտ ամայր նոցա վերայ անցնում է, նոքա խրում են նոքանից կայծակնաւոր զօրութիւնը և աննկատելի կերպով անց են կացնում գետնի մէջ, կամ թէ գետնի կայծակնաւոր զօրութիւնը հեռացնում են գետնի ամպեր և ստրանով պաշտպանում են կայծակից, այսինքն չեն թէ տալիս որ նա խփէ այնտեղ, որտեղ նոքա կանգնած են։

Իսկ եթէ կայծակը ընկնում է երկաթեայ ձողի վերայ, այն ժամանակ նա փազում է երկաթի վերայով գետնի

մէջ և շինութեանը ամենեւին փնտս չէ տալիս: Ընդ-
 թիւների վերա այնպիսի ձողեր սկսեցին շինել անցեալ
 դարի մէջ մի և նոյն ամէրիկացի Գրանլիլինի մտքի համաձայն,
 1777 թւին իտալական Սիէննա քաղաքի մէջ առաջին շան-
 թարգել շինվեցաւ քաղաքի մայր եկեղեցու կաթողիկէի վե-
 րա, եկեղեցին պաշտպանելու համար այն փնտսներից, որոնք
 առաջ էին գալիս այնտեղ շատ յաճախ պատահող կայծա-
 կնահարութեանց: Մայր եկեղեցու հոգեւորականները վճռեցին
 շինել շանթարգել, որովհետեւ նորա շինելը աւելի արժան
 պիտի նստէր, համեմատելով կայծակից հասած փնտսներին և
 նորոգելուն համար արած յաճախ ծախսերին: Սիէննա քա-
 ղաքի բնակիչները, որոնք երբեք չէին տեսած շանթարգել, չէ-
 ին հաւատում թէ երկաթեայ ձողը կարող էր պաշտպա-
 նել կայծակից, և այդ պատճառով հոգեւորականների վճռից
 անբաւական էին: Արդ որ շանթարգելը շինելուց յետոյ կայ-
 ծակնացայտ ամպերը սկսեցին ժողովվել, այն ժամանակ բնա-
 կիչները մեծ խմբերով հաւաքվեցան մայր եկեղեցու հրա-
 պարակի մէջ նայելու թէ երկաթեայ ձողը ինչպէս պիտի
 պաշտպանէ եկեղեցին: Այդ խումբն բաղմունքներ վերջապէս
 համոզվեցաւ, որ արդարեւ երկաթը կարող է անցկացնել կայ-
 ծակը գետնի մէջ, որովհետեւ շուտով փրկացաւ սաստիկ
 փոթորիկ. կայծակը սաստիկ որոտմունքի հետ փայլուն կար-
 միր գետնի ձևով խփեց շանթարգելի վերա, և պայծառ լոյ-
 սի պէս վազեց երկաթի վերայով մինչև ջրհորը, որտեղ վերջա-
 նումէր շանթարգելի ծայրը, առանց փնտս ինչ հասցնելու
 շինութեանը: Այժմ շանթարգիւններ շատ կան: Ակտեղու
 է, որ երկաթով ծածկված տները մեծ կարօտութիւն
 չունին շանթարգիւնների, որովհետեւ նոյն իսկ երկաթեայ յար-
 կը շանթարգելի պէս է ներգործում:

Ուրիշ տեսակ շանթարգիւններ ևս շինում են—պղնձից տա-
 նիքի նոյն իսկ կատարը փաթաթում են պղնձի կտորով և

որա Ժայրերից կախումեն նոյնպէս պղնձի լարեր գետնի կամ ջրհորի մէջ:

Հանժարգեղի օգուտը անկասկածելի, անուրանալի է, որովհետեւ նա պահպանելով շինութիւնները, պաշտպանումէ միւսնոյն ժամանակ նոցա մէջ բնակող մարդիկներին ևս: Միևնոյն կերպով հարկաւոր է շանթարգեղներ դնել, կայծակից պահպանելու համար, հացի ամբարների վերա, կաշի վերա, որոնց վերա կայծակը շատ անգամ խփելով հրդեհներ է պատճառում, խոտի կոյտերի և ցորենի կուտակների մօտ: Հանժարգեղները դնումեն նոյնպէս վառօդի ամբարանոցների վերա: Նաեւորը նոյնպէս գինաւորվումեն շանթարգեղով, և այս բոլորը կայծակից պաշտպանելու համար:

Խօսելից կայծակի մի ձևի վերա—այն հրեղէն գնտերի վերա, որոնք շատ անգամ ներս են թռչում տների մէջ, մանաւանդ որ կայծակը աւելի յաճախ է լինում: Եւս հրեղէն գնտերը նկատելի են եղել զանազան ժամանակների շատ տեղերի մէջ և շատ մարդիկներից: Եյսպէս 1711 թին Լնգլիայի մէջ կայծակից յետոյ մի մեծ հրեղէն զոռնա վայր էր ընկել եկեղեցուց դուրս եկող մարդիկների առաջ դաւիթի մէջ, և միևնոյն ժամանակ չորս հրեղէն գնտեր պատահական սաստիկ ճայթմունքով նոյն իսկ եկեղեցու մէջ և լցրին եկեղեցին կրակով և ծծմբածխով: Նոյն միջոցին եկեղեցու աշտարակի գագաթներից մինը քանդվեցաւ, թէպէտ և մարդիկ անվնաս մնացին: Պատահումէ որ այդպիսի դէպքը ներս են մտնում տների մէջ և այնպիսից դուրս թռչում, առանց վնաս տալու, և պատահումեն սաստիկ ճայթմունքով բաց օդի մէջ, բարձր տեղերում, իսկ երբեմն սոսորական կայծակի նման այրումեն շինութիւններ, և սպանումեն մարդիկներին:

Նկատեալ է, որ զանազան այլապէս նշխարների միմեանց քսելուց մի տեսակ ճայթմամբ պայծառ կամ լուսաւոր կայ-

ծեր են արձակվում. օրինակ մեռաքսեայ կամ բրդեայ կերպարապակու վերա քսելուց, և այլն:

Սի քանի նիւթերի միմեանց քսելուց յետոյ ճայթմամբ կայծեր արձակելու այս յատկութիւնը վաղուց յայտնի է եղել մարգիկներին: Էին Յոյները նկատել են, որ սաթը բրդեայ զործ լոծի հետ քսելով իւրանից լուսաւոր կայծեր է արձակում ճայթմունքով և քարշումէ դէպի ինքն փոքրիկ մարմիններ: (Սաթը այն ծառերի ձիւթ է, որոնք երկրի վերա այլ ևս չեն բուսնում: Այժմ նա գտն լուծէ ծովերի ափերին այն տեղերի մէջ, որտեղ առաջ բուսնումէր այս ծառը) Սաթը յունարէն ասվումէ էլէքտրիօն: Այդ պատճառով այն զօրութիւնը, որ երևումէ շփելուց և ճայթմունքով լուսաւոր կայծերի ձեւով, անուանվումէ էլէքտրականութիւն, որովհետև առաջին անգամ սաթի մէջ է նկատված եղել: Էին Յոյները չուսումնասիրեցին այս զօրութիւնը և սորա նմանութիւնը կայծակնաւոր զօրութեանը հետ: Ենդեւ զսրի գիտնականները այս տեսակ հետազօտութիւններից յետոյ էլէքտրական մեքենաներ սկսեցին շինել:

Այս էլէքտրական մեքենաները ահա ամենապարզ կերպով ցոյց են տալիս, որ մետաղները ամենալաւ կերպով անց են կացնում կայծակնաւոր զօրութիւն, որովհետև հաւաքելով զօրութիւնը իւր մակերեսոյ թի վերա, անց են կացնում նորան և հեռացնումն միանգամից: Յետոյ փորձ արին երկաթի վերա յով կայծակնաւոր զօրութիւնը անցկացնելու գեանի մէջ, և այդ բորովին յաջողեց:

Այժմ ասեմք թէ կայծակները որտեղ են աւելի յաճախ լինում և որտեղ սակաւ: Այլաճակները ուրքան աւելի մօտ են հասարակածին (էկվատորին), այնքան աւելի յաճախ են լինում, իսկ ուրքան աւելի մօտ են երկու բևեռներին, այնքան սակաւ: Բևեռներին մօտեցող մարդիկ, օրինակ նոցանից 1500 վերստի հեռաւորութեամբ, կայծակ չեն տես-

սել: Բւենուի վերա ոչ դք եղած չէ, նա շրջապատված է ցուրտ սառուցեալ ովկիանոսով, և գրեթէ ամբողջ տարին ծածկված է սառույցով, իսկ բւենուի մօտ կարծումեն բացարձակ ծով կայ: Հասարակածի մօտ իհարկէ դուք զիտէք, որ մշտական ամառն է թագաւորում, արեգակը առաւել տաքացնումէ քան թէ մեւ մօտ: Իսկ բւենուների մօտ առաւել ցուրտ է միշտ, այնպէս որ հասարակածի մօտ կարօղ են առաւել ամպեր գոյանալ քան թէ հիւսիսային կողմերի մէջ: Տաք ծովեզրեայ երկիրների մէջ մի քանի ամիս ամենայն օր շարունակ լինումէ կայծակը, առ հասարակ միջին հաշւով 50 օր մի տարվան ընթացքում: Հասարակածի և բւենուի դրեթէ մէջ տեղը ընկած երկիրների մէջ, տարվան մէջ 20 օր է լինում կայծակ: Բայց որքան հեռանումեն դէպի հիւսիսն, այնքան սակաւ է կայծակը: Օրինակի համար Պետերբուրգի մէջ 10 տարվան ընթացքում նկատել են, մայիս յունիս և յուլիս ամիսների մէջ լինումէ իւրաքանչիւր ամիսը 2 կայծակ: Օգոստոս ամսին 10 տարվան մէջ եղել է 9 կայծակ: Այսպէս շատ թէ սակաւ պատահէին կախուհի ունի նոյնպէս երկրի հողից և նորանից, թէ ինչ հանք է գտնվում— երկաթեայ, պղնձեայ կամ ուրիշ մի հանք: Օրինակ— գետնի տակ կիր գտն լած տեղերը կայծակը յաճախ է լինում, իսկ այն տեղերը, որտեղ տակը հանք է գտնվում, կայծակը սակաւ է կամ ամենալին չէ լինում, եթէ այս հանքը մեծ տարածութեամբ է: Բայց ահա մի հակառակ դէպք: Խտալիայի մէջ Վէնուա քաղաքի մօտ, Վրօնդօն գիւղի կողքին երկաթեայ հանք է գտնվում, որ բարձրացած է 30 սառէն բարձրութեամբ սարի պէս, և այդ երկաթեայ սարի վերա ամենայն յուլիսի և օգոստոսի իւրաքանչիւր տաք օր ժողովվում է կայծակնացայտ ամպ և ընկնում է կայծակը: Երբ այս երկաթեայ հանքը մշակվում էր, կայծակը ստիպում էր գործավարներին առ ժամանակ դադարեցնել իւրանց գործը: Եւստեղ այս սարը ներգործում է իրրեւ շան.

Թարգիլ: Ովկիանոսի մէջ ևս լինում են սաստիկ կայծակներ, բայց
չկատել են, որ յամաքի վերա կայծակները առաւել յաճախ են
լինում քան թէ ովկիանոսի մէջ: Զին ժամանակները կայծակ-
ները առաւել յաճախ են եղել և առաւել սաստիկ:

Ահա դարձեալ կայծակնաւոր մի երեւոյթ ևս. իւրաքանչիւր
ոք երևի տեսած է փայլակն, երբ միայն կայծակի փայլումն է
երևում և որոտումն չէ լսում: Դա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ
հեռաւոր կայծակ, և դուրս համար է, որ որոտումը լսելի չէ
լինում, իսկ կայծակը երևում է լոյսի թափանցիւոց օդի մէջ:
Ոմանք երբեմն լսում են միայն որոտումն, և չեն տեսնում կայ-
ծակը: Այս ևս կարելի է, որովհետեւ կայծակը երբեմն թրու-
շոտում է մէկ ամպից միւսի վերա, ուրեմն եթէ երկու կարգ
ամպեր են պատահում, և եթէ ներքին ամպը շատ մութ և
թանձր է, նորանից վեր չի տեսնվի թէ կայծակը ինչպէս շողա-
լով կ'ըռչէ նորանից վեր գտնվող ամպը, բայց որոտումն մեր
կլտենք: Պատահում են այնպիսի կայծակնաւոր հարուածներ
ևս, որոնց փայլատակումն չէ երևում, բայց ներդրծում են
ինչպէս նոյն իսկ կայծակը, այսինքն սպանում են թէ անասուն-
ներ և թէ մարդիկ:

Ահա քանի մի տեղեկութիւնների, որոնք օգտաւէտ են կայ-
ծակի ժամանակին: Այն մարդիկ, որոնք տան մէջ ին գտն-
վում, չպիտի կանգնեն ոչ վառարանի, ոչ հետդի մօտ, որով-
հետեւ շատ անգամ կայծակը մտնում է խողովակների մէջ,
պատճառ որ ձանձախորիթը լաւ անց է կացնում կայծակ-
նաւոր գործութիւնը: Զարկաւոր է հեռի լինել մետաքներից
և ապակիներից: Բայց առաւել լաւ է կայծակի ժամանակ
մտնել հիւսիսին նայող սենեակը, որովհետեւ կայծակնադայտ
ամպերը զրիթէ երբէք չեն գալիս հիւսիսային կողմից: Սրբա-
քանի մի օգտակար խորհուրդներ են այն մարդիկներին, որոնք
բնակում են այնպիսի տների մէջ, որ շանթարդիւ չունին և
առնիքը փայտից է շինված: Իսկ որտեղ որ շանթարդիւ կայ

կամ երկաթիայ ծածկ, այնտեղ բոլորովին ասպհով կարելի է լինել կայծակի ժամանակ: Բայց օրի մէջ կայծակի ժամանակ հարկաւոր չէ ծառի տակ կանգնել, որովհետեւ կայծակը ամենից շատ առանձին կանգնած ծառերին է խփում: Երբեք չէ հարկաւոր ջրի մօտ լինել: Մարդս խոր վերամետաղից ոչինչ չպիտի ունենայ, ձեռքին չէ հարկաւոր բռնել ոչինչ երկաթիայ բան — հրացան, դաշնակ և ուրիշ այսպիսի իրեր: Ստանգաւոր է նոյնպէս կայծակի ժամանակ հեռադրական գերանների մօտ կանգնել, որովհետեւ նոցա վերանցնումն պղնձեայ լարը:

Վերպատի տեսակը, որից կտրված է հագուստը, զանազան կերպ ներգործութիւն ունի կայծակի ժամանակ: ամենից առաւել պաշտպանումն կայծակից ամառքեայ հագուստը, նոյնպէս և բրդեայ և թավթայի մոմշոր: Ծառերն ևս միշտ տեսակ չեն ենթարկվում կայծակի հարուածներին: Եղէինը (մայր) և ամենայն խժաւէտ ծառերը պահաւ են ենթարկվում կայծակին, իսկ կաղնին համեմատաբար ամենից շատ է ենթարկվում: Թաթնի ծառին չէ խփում կայծակը: Մարդով կանգնած մարդիկներից և անասուններից կայծակը խփումն նոցա, որոնք ծայրին են կանգնած, իսկ մէջ տեղ եղածներն անվնաս են մնում: Կենդանիներից շանը, ձիուն աւելի շուտ է խփում կայծակը քան թէ մարդին, եթէ սա նոցա մէջ կանգնած է կայծակի ժամանակ:

Մարդիկների խմբի կամ անասունների զրատտի մէջ աւելի շուտ է ընկնում կայծակը: որովհետեւ նոցա շնչառութիւնից նոցա վերա ելած օդը խոնաւացած է լինում, և այս խոնաւ օդի մէջով աւելի շուտ է անցնում կայծակը:

Մարդիկ զանազան կերպով են գգում այս զօրութիւնը և նոցա մարմինը զանազան կերպով է անցուցանում նորան. քա կախված է նոցա մարմնի կազմուածքից: Ոմանք կարծում են կայծակից ազատվել, մահիճների կամ բարձրի տակ ծած-

կփկոյլ, — սա սխալ կարծիք է. որովհետեւ պատահած է, որ կայծակը թափանձիկ է մահիճների և բարձրի մէջ ևս: Ոմանք, որոնց ճանապարհին է հասնում կայծակը, կարծում են կրփախշին նորանից, որ նոյնպէս զուր է, որովհետեւ առաջ փազկիս կարող են ուղղակի կայծակի հարուածի տակ ընկնել. ոչ ոք չգիտէ առաջուց թէ կայծակը իսկապէս ինչ տեղ պիտի ընկնէ: Ոմանք ընդհանրապէս կարծում են թէ փախչելն ձիով կամ արագ զնայն կայծակի ժամանակ փախուկաւոր է. այս ևս ճշմարիտ չէ, փախչել չկայ, բայց հարկ ևս չկայ ըշտապիւ, զուցէ թէ անձրեւի պատճառով:

Մարդին վախեցնում են այն բոլորը, ինչ որ նորան անյայտ է, բայց երբ որ նա կհասկանայ իւրան անյայտ եղածը, այն ժամանակ երկիւղ կրկուց կդադարէ: Տգէտ մարդիկ մինչև այսօր վախենում են այն բանից, որից զիտականները և առաւել խոշական մարդիկ վաղուց դադարած են վախենալուց: Բնութեան գորութիւնների իմացութիւնը միջոց է տալիս մարդիկներին պաշտպանվելու այն գորութիւնների դէմ, որոնք կործանիչ ներգործութիւն ունին: Ուստի մարդս անդադար աշխատելով և ուսումնասիրելով, նոյանից շատերից օգուտ է քաղում և նոյա իւր օգտին է ծառայեցնում, և ազատ է մնում այն վնասներից, որոնք կարող էին նորան հասնել, եթէ նա չիմանար այն վնասակար գորութիւնների դէմ պաշտպանվելու միջոցները:

Մարդս ինքն ըստ ինքեան թույլ արարած է, բայց նորա մէջ կայ նրբին գորութիւն մի, այն լոյսը, որ նորա համար լուսաւորում է չիմացած ժամին սարսափելի երեկոյզ կրեոյթները: Եյս լոյսը, որ մարդին հնարներ է տալիս բնութեան գորութիւնները յօգուտ իւր դարձնելու և իւրան ծառայեցնելու, կամ թէ պաշտպանվելու բնութեան կործանիչ գորութիւններից, մարդկային բանականութիւնն է: (Վարդապետ է.)

ԿԵՅԻՐՈՒ ԿԵԳԻ (Թարգ.)

Արևելեան տէրութիւնների մէջ դատաւորները, որոնք Վաղի են կոչվում, ոչինչ օրէնքների չունին, որով նոքա յանցաւորներին դատել կսրողանային: Նոքա պարտական են լըսել թէ գանդատողին և թէ մեղադրւողին, քննել թէ ով է արդար, և յետոյ իւրանց վճիռը յայտնեն: Ինչ որ Վաղին կվճռէ, պիտի կատարվի: Ոչ նորա դէմ բողոքել, ոչ անհնազանդութիւն յայտնել — Լարելի չէ: Վաղի իւր դատաւորանը փողոցի մէջ է կատարում: Նա նստումէ բարձրի վերա և սկսումէ վիճողներին լսել:

Հասկանալի բան է, որ այսպիսի դատաւորները շատ վատութիւններ կարող են գործել: Ըմեն մինը կարող է սխալվիլ, իսկ Վաղիի սխալը ուղղելն ևս անկարելի է: Բացի սորանից եթէ Վաղին անիրաւ մարդ է, նորա վճիռներից շատ անմեղներն կարող են վնասվել: Բայց մահապատկաններն մեծ մասամբ բաւական են լինում Վաղիներից, որովհետև տնտեսում են, որ նոքա աշխատում են արդարութիւն գտնել, դատում են խղճմտանքով ինչպէս հարկն է, և երբեմն զարմացնում են առանձին մի հնարագիտութեամբ ծանաչելով, թէ ով է արդար, ով է մեղաւոր, երբ որ սա դժուար է լինում իմանալ:

Ահա երկու օրինակ:

Այլիւրօի մէջ սպանել էին մի հրէայ: Նա հարուստ մարդ էր համարվում և ժլատ էր: Ապրում էր միայնակ իւր տանը: Գլխերով մտել էր նորա սենեակը գողը, սպանել էր նորան, ժողովել էր բոլոր փողերը և անհետացել: Ոչինչ հետք չերեւցաւ գողից յետոյ:

Ոստիկանութիւնը սկսեց սպանված հրէայի դրացիներին մէջ որոնել գողին: Նորա դրացիները չբաւոր մշակներ էին: Չնայելով բոլոր աշխատութիւններին ոչինչ չգտան:

Սակայն հին Վաղին, որ այս գործը պիտի քննէր, համոզ-

ված էր, որ գողը հրէայի դրացի մի շրջմուխն պիտի լինէր։
 Աս հրամայեց, որ բերեն իւր մօտ սպանված հրէայի փողոցի
 բոլոր բնակիչներին։ Մոցանից իւրաքանչիւրին նա ինքն էր
 հարցուփորձ անում, բայց ոչինչ չհարողացաւ իմանալ։

Աղին մտածմունքի մէջ ընկաւ, բայց մի ըրպէից յետոյ
 հրամայեց, որ իւրան մի ծածկված արկղ բերեն։ Ըրկղի մէջ
 գետեղված էր աքաղաղ, որի վիզը Աղին հրամայեց սև ձանձ
 ձախարիթով մրտել։ Խուփի մէջ շինված էր մի ծակ, ձեռը
 մտցնելու համար արկղի ներսը։

— Չեղանից իւրաքանչիւրը, ասաց Աղին, պիտի ներս տա-
 նէ ձեռը արկղի մէջ և աքաղաղի վիզը սեղմէ։ Որի սեղմելուց
 որ կկանչէ աքաղաղը, նա պիտի լինի յանցաւոր։

Մոցանից իւրաքանչիւրը կատարումէր Աղիի հրամանը,
 և ձեռը արկղից դուրս հանելիս, ցոյց էր տալիս նորան։ Ը-
 ռաջին 3 մարդիկ արգարացան, չորրորդը բռնվեցաւ։ „Ա-
 յեղէք, ասաց Աղին, նորա ձեռը սպիտակ է փացել, նա վա-
 խեցել է աքաղաղին ձեռը տալ, որ նա չմատնէ դորան, բայց
 այդ իսկ զգուշութիւնը մատնեց սորան։ Ուրեմն դա է գողը։

Մի ուրիշ անգամ նոյն Աղիի մօտ բերին չորս մարդ, ո-
 ռոնց գող էին կարծում, և թէ մոցանից ով էր իսկ գողը—Ա-
 ղին պիտի իմանար, բայց ոչ մինը չէր խոստովանվում։

Աղին հրամայեց նոցա իւր առաջ կանգնել և երկար ժա-
 մանակ նայումէր նոցա աչք աչքին կցած։ Յետոյ հրամայեց
 նոցա դուրս գնալ։ Ըմենքը շտապով հեռացան։ Բայց փո-
 քրը ինչ ժամանակից յետոյ նա նորէն հրամայեց բերել նոցա
 և նորէն սկսեց նոցա աչքերին նայել։ Մի և նոյնը կրկնեց նա
 չորս կամ հինգ անգամ։ Այրջը մոցանից մէկին դարձաւ և
 ասաց։ „Դու ես գողը, ես հաւատացած եմ, խոստովանվիր։“
 Աս ընկաւ Աղիի ոտներին և բոլորը խոստովանեց։

„Երբ որ ես հրամայումէի դուրս գնալ, պատմումէր յետոյ
 Աղին, սա ամենից առաջ էր գնում։ Իսկ երբ կանչումէի նո-

ցա իմ մօտ, ամենքից յետոյ էր մտնում: «Նա դժուարանում էր աչքիս առաջ մնալ և աշխատում էր շուտ հեռանալ աչքիցս: Խղճմտանքը ամեն ջումբի նորան, ես այդ հասկացայ և չեմ սխալվել, նորան յանցաւոր համարելով:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՌԵՎԱՆԵՐ

Ուր կանչում է քեզ քո սլարտքը, զնա առանց հարցում փորձ անելու թէ ինչ վարձ կստանաս զորա համար:

Բարի և արդար մարդի առաջին վարձատրութիւնը իւր յատուկ սրտի վկայութիւն է, որ ասում է. քո գործը բարի է և արդար:

Գեղեցիկ է այն երեկոյ, երբ օրը անցած է առաքինութեան գործով. գեղեցիկ է այն ծերութիւնը, եթէ ոչինչ յանցանք չէ ապականել այրութիւնը:

Եղիւ նախանձ պահպանիր քո մէջ. մի թոյլատրեր, որ քո ընկերը քեզանից գերազանց լինի արգարութեամբ և բարութեամբ:

Սրտով աղքատութիւնը առաւել թշուառ դրութիւն է քան թէ փողով աղքատութիւնը:

Տգիտութիւնը և մեծախօսութիւնը անբաժանելի եղբայրներ են. աւելի աղմուկ բարձրացնող անիւը ամենախաթար է բոլոր սայլի մէջ:

Թող անցնէ ժամանակը, միայն թէ չկորչի. գետի հոսանքը չենք կարօղ խափանել, բայց կարօղ ենք նորանից ջուր վերցնել:

Լաւ գրքի ընթերցանութիւնը իմաստուն մարդի հետ խօսակցութիւն է:

Ժաշտ մարդը միշտ կարօտ է թէ իւր ունեցածի և թէ չունեցածի:

Տգէտ մարդիկ ապրում են ուտելու և խմելու համար, իսկ լուսաւորված մարդիկ ուտում են և խմում են ապրելու համար:

ՉԼԻՑ ԶԵՌՈՒ ԳԼՆԳԼՏ (Գերանկինից):

Իմ փոքրիկ ընթերցող, ես դիմումեմ ձեզ խնդրելով, որ դուք ուշք դարձնեք իմ անբաղդ զրույթանքը և խնայեք ինձ: Մենք երկու եղբայրներ ենք (երկու ձեռներ): Մարդի աչքերը այնքան նման չեն միմեանց, որքան մենք երկուսս: Մեր եղբայրութեան մէջ ամենալաւ յարաբերութիւններ ունինք, չնայելով որ մեր ծնօղները մեր կրթութեան մէջ մեծ զանազանութիւն են անում: Մանկութեան առաջին օրերից ինձ սովորեցրած են, որ եղբօրս (աջ ձեռք) ինձանից բարձր համարեմ: Ես մեծանում էի առանց որ և իցէ կրթութիւն ըստանալու, այն ինչ եղբօրս համար ոչինչ խնայած չեն: Ես ունեցած է նկարչութեան, գծագրութեան, վայելչազրուութեան ուսուցիչներն, իսկ եթէ ես երբեմն ձեռք կտայի մատիտին կամ գրչին, նոյն ժամայն խլում էին ինձանից և գեռ ևս խիստ կերպով պատժում էին ինձ: Երբեմն միայն եղբայրս օգնութեան կկանչէր ինձ, այն ևս շատ սակաւ կպատահէր և կարեւոր դէպքում:

Մանուկներ, չկարծէք թէ ես գանգատումեմ նորա համար, որ նախանձումեմ եղբօրս, քաւ լիցի: Ես ասումեմ միայն, որ երկոքեան եղբայրներին ևս պէտքէ միտկերպ կրթութիւն տալ, և սա ասումեմ նոյն ինքն իմ ծնօղներին օգտի համար: Եթէ յանկարծ եղբայրս հիւանդանայ, — և ես ձեզ ծածկաբար կասեմ, մանուկներ, որ նա յաճախ է հիւանդանում յօդացաւով և ուրիշ ցաւերով, — ինչ դառն վիճակի մէջ կմնայ այն ժամանակ մեր ամբողջ խնդ. բնութանիցը: — Մի՞թէ նա չի սկսի ախտոտալ և իւրան նախատեղ, որ այնպիսի յայտնի զանազանութիւն էր անում մեր մէջ: Բայց աւաղ, մենք այն ժամանակ ստիպված կլինինք սովից մեռնել և ես կարողութիւն ևս չեմ ունենայ մեզ օգնութիւն և ողորմութիւն շնորհելու խնդիր գրելու: Երբէն և դարձեալ խնդրումեմ ձեզ, իմ սիրուն ընթերցողներ, խօսեցէք իմ ծնօղներին հետ և ցոյց տուէք նոցա թէ ինչպէս վատ են

վարվում նոքա երբ որ այսչափ զանազանումեն երկու բոլորովին միմեանց նման եղբայրների կրթութիւնը:

Ետին յարգանքով կամ ձեր մտերիմ

Չախ ձեռն:

Ընտրիայի Այսերական տունը աւագ Հինգշաբաթի օրը առանձին կերպով է տօնում միշտ: Ըյս տարի ևս ապրիլի 2ին Ա. Էննայի կայսերական պալատի մէջ կատարվեցաւ նոյնպէս Հին սովորութեամբ կարգադրված հանդէսը, Այսեր և Այսերուհու ձեռով քաղաքի ծերունի բնակիչների ոտների լուացումն: Պատարագից յետոյ քանի մի ծեր մարդիկներին և պառաւ կանանց բերին պալատը: Մի կին 107 տարեկան էր, իսկ մարդիկներէց առաւել կրտսերն 85 տարեկան էր: Այսրը և Այսերուհին իւրանց տեղեր բռնեցին պատրաստված ճաշի սեղաններին առաջ, և կարգով նստեցին ծերունի հիւրերին: Այսրը և Այսերուհին քաղցրութեամբ զրոյց էին աւնում նոցա հետ: Մի պառաւ կին Այսերուհու պատմութեանի քղանցը համբուրեց շնորհակալութիւն յայտնելով, ծերութեան հասակին նորան շնորհված այնպիսի բարձր պատւի և ուրախութեան համար: Այսրը, Այսերուհին, կայսերազն իշխաններ և իշխանուհիները իւրանք էին մատակարարում ծերունիներին կերակուրներ պաժերի ձեռից ստանալով: Արբ որ մեծարանքը վերջացաւ, արքունի տիկիւնները սեղանները ժողովեցին և պառաւ կանանց ոտնամաններ հանեցին, իսկ մեծ իշխաններն ծեր մարդիկների ոտնամաններ էին հանում: Արքունի քահանան սկսեց աղօթք կարդալ, միւսնոյն միջոցին սկսվեցաւ ոտնալուան: Այսրը և Այսերուհին, մեծ արքունապետի օգնութեամբ, ջուր էին ածում և մաքրում էին դենջակով ծերունիների ոտները: Զանգէսի վերջը ծերունիներից իւրաքանչիւրը ստացաւ մի մի պարկ 30 արծաթով և այնուհետեւ արքունի կառքերով արձակվեցան իւրանց տներ:

ՊԼՏՏԵՍԻՆՆԵՐ ԽՈՐԷՆԳՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՏԵ

Խմբագրութեանս բազմազաղ ժամանակը տնտեսելու համար, առաջին մեր սովորութեան համեմատ, Խմբագրութեան նամակագրողներն պատասխանը օրագրի միջոցով կստանան: Իսկ առանձին պատասխան ստանալ ղանկացողներն թող բարեհաճեն փոստի նշան ուղարկել:

Ախալցխա—Պօղ. Բաթ., Ձեր նամակը ստացանք: Շնորհակալ ենք Ձեր բարեսէր զգացմունքին: Բոլորովին ձայնակից ենք Ձեզ. կեցցէ բաւի գործ, կեցցէ առաջադիմութիւն:

Լըռեան—Լը. Հայ. Բար., Ձեր նամակը և յօդուածը ստացանք իւր ժամանակին: Թեպէտ Ձեր գրութեան բովանդակութիւնը Լըռեանի դպրոցի քանի մի իրօրութիւնների ճիշդ նկարագիր է, բայց խմբագրութիւնս որոշած է խիստ կերպով պահպանել իւր պրօգրամը և այնպիսի նամակներ չտպել, որոնք ոմանց կիրքեր կարօշ էին ինանիւր գրեւել: Ձեր թախանձանքին ղեջանելով, անձին վերաբերված տեղերն (մանաւանդ մեզ ուղղած նամակիդ մէջ) ուղղելուց յետոյ, եթէ կհամաձայնէք, երբ հանգամանքներն կներեն, գուցէ յարմար միջոցին հրատարակենք: Ձեր յօդուածը, Լը. որովհետեւ վարդապետութեանս մէջ ջերմ գործունէութեան ասպարէզը սիրուն և քաղցր Լըռեանն էր, ուստի Լըռեանի մասին խօսելուն կվերադառնանք:

Ղերբէնդ—Սիմ. Սափ., Ձեր նամակը ստացանք: Ընդունեցէք մեր շնորհակալութիւն Ձեր բարեմաղթութիւնների համար: Ներբօզական նամակը մեր օրագրի մէջ տպել յարմար չդատեցինք:

Ղուբա — Յակ. Սար., Շնորհակալութիւնս կյայտենք Ձեր աղօթի զգացմունքին: 25 մ. ստացանք:

Շամախի — Ս. Վ., Ձեր նամակը և ուղարկած 20 մ. խորին շնորհակալութեամբ ստացանք:

Ղերբէնդ — Առ. Բար., Ձեր ուղարկած 40 մ. ստացանք շնորհակալութեամբ: Հաւատացէք խմբագրութիւնս հնարաւոր ջանքը խնայած չէ տպագրութիւնը բարւոքելու և խնայելու չէ այս ուհետեւ ևս: Ղեռ ևս շատ բաւական կլինինք, երբ կկարօղանանք Հայկական Աշխարհի, համարը ամեն ամսի վերջը հրատարակել. քանի որ Շուշի քաղաքի մէջ ենք: Որովհետեւ Շուշու փոստային հաղորդակցութիւնը ուրիշ քաղաքների հետ շատ անյարմար է: Կամակի կամ մի գործի պատասխան օրինակ թիֆլիսից կարելի է ստանալ փոստով միայն տաան և հինգերորդ օրը իսկ Լջմիւսձնից — քաան և երկրորդ օրը:

„Այլիական Աշխարհի“, պրօգրոմը ամենքի առաջ է, որով
պիտի յայտնի լինի թե՛ ինչ տեսակ յօդուածներ ընտիր կհամարվին
: „Այլիական Աշխարհի“, համար Այժմ օրագրի առաջին տետրային և ա
կարող է իբրև ձեռնարկ լինել : Բացի սորանից , „Այլիական Աշխարհի“,
խմբագրութիւնը պատրաստ է իւրանից հարցնօղներին անուանել թե՛ ո՛ր
յօդուածներն աւելի յարմարաւոր կդասուին թարգմանելու : „Այլիական
Աշխարհի“, համար Լյուսաբորքութիւնը փափաքելով, որ աշխատութիւնը որ
և իցէ կերպով վարձատրված լինի, կարելի է համարում իւր աշխատակից-
ներին իւրաքանչիւր տարգրական թերթի համար, „Այլիական Աշխարհի“
մէջ հրատարակվելուց յետոյ, 4 կամ 5 մանկթ վճարել : Աջանկանք, որ
աննշան չհամարվի այս մեր պայմանը Խմատոռնն կմտածէ, որ ամենայն
գործիսկիցը դժուար է Դ աստ աշխարհների մէջ օրինակ թատրօնի սկիզ-
բն առնելու ժամանակին, այն բազկաթռնների համար, որոնց այժմ 5 մ-
քն չվճարում և երբեմն աւելի, 5 կօպէկ էին վճարում, իսկ միւս տեղերի
համար 3 կօպէկ :

Յ. Հայկական Աշխարհը, ասեալաթերթ օրադրէ է, և ցանկանալով արդիւնաւոր լինել, յօդուածներ խիստ բնորոշեամբ կհրատարակէ: Յօդուած կամ նամակ ուղարկողներէն խնդրվում է պ ա Ր Պ Լ ո Ր = շ, ժ ա ք = ւ Ր Լ կ ա ն ո ն ա լ ո Ր լեզուով գրել:

— Թիֆլիսի մէջ «Հայկական Եշխարհ», օրագրին ստորագրուել ցանկացողներն ինքնորոշ, որ դիմեն մեծ Պ. Չաքարեա Պրիգորեանին (պ. Վարդանեանի և ընկ. գրավաճառանոցի մէջ), որ պարտաւարար յանձն առաւ խմբագրութեանն առաջարկութիւնը:

— Ստորագրողների տեղեկությունները հազելու մայիսի 15-ին համան մեզ, ուստի ստիպվեցանք այս անգամ երկու ամսական տևողությամբ (հինգ թերթից) միասին հրատարակելու։ Խմբագրությունն խնդրում էր ստորագրողներից, ¹ «այսպիսին Եղիաթհին» տեսության որոշակիացը յետ բաժանողը ստացիրք ուղղակի քաբեհաճեն։

Խմբագրող—Հրատարակող Արդյապետ Խորեն Ստեփանէ: